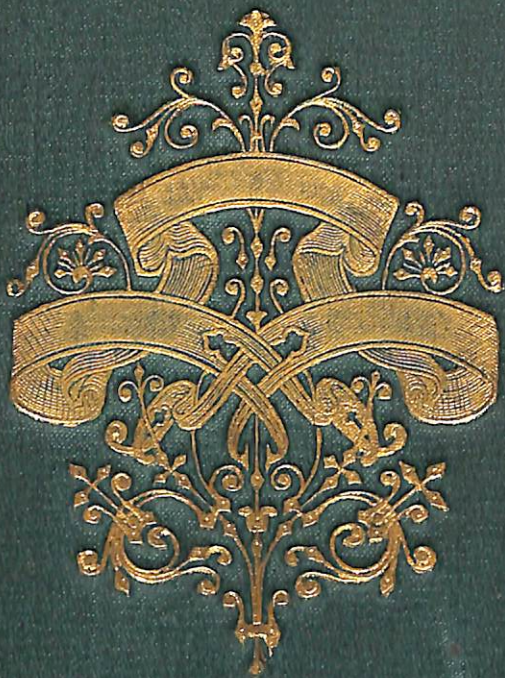

13143

891.99

5-25

№ 2003

891.99

428

Ս-25

47

ԱՋԻԱՅԻՆ

ԴԻԻՑԱԶՆԱԿԱՆ ԱՇԽԱՐՀ

(Սասունցի Դաւիթ կամ ՄՏերի գուռ)

ԵՐԿՐՈՐԴ ՏԱՐՈՒԱՅ

ՈՒՍՄՈՒՆՔ ԵՒ ԸՆԹԵՐՑՄՈՒՆՔ

1881

Հայր հարստահարութենէ փրկելու համար, իրենց ճանչցնել տալ պէտք է զիրենք. Հայր անտարրերութեան գեղեզմանի ափէն ետ դարձնելու համար՝ իրենց հայրենական բարբառով կանչելու է զիրենք: Մասեաց սրինգները ճնշեցնելու է իրենց ազանցին:

1002
8789

Ս. ՄԱՆԴԻՆԵ

Երկրորդ տիպ

Ս. Մ. Բորտնիկովի Գրադարանի Գրքերի Կառավարությունը

1881

46352214
Մ Կ Ե Մ Գ Զ Մ Խ Մ Զ Մ Ի Ի

Հ Գ Մ Կ Ե Մ Գ Զ Մ Խ Մ Զ Մ Ի Ի

(Լուր ԿղճՆՄ Խաթ Եկիւոյ Կընուսա(II))

Յ Մ Կ Ե Մ Գ Զ Մ Խ Մ Զ Մ Ի Ի

Զ Կ Ե Մ Գ Զ Մ Խ Մ Զ Մ Ի Ի

Доволено Цензурою. Тифлисъ. 14 Сентября 1881 г.

Ըստ Կոմիտեի Կրթության և Գրքերի
Կարգադրության համաձայն 1881 թ. հոկտեմբերի 14-ի
Կարգադրության համաձայն 1881 թ. հոկտեմբերի 14-ի

6334908

Կրթության և Գրքերի

Тип. М. Вартамянца и К°, Троицк. пер., д. № 11.

1881

Կարգադրության համաձայն 1881 թ. հոկտեմբերի 14-ի
Կարգադրության համաձայն 1881 թ. հոկտեմբերի 14-ի
Կարգադրության համաձայն 1881 թ. հոկտեմբերի 14-ի
Կարգադրության համաձայն 1881 թ. հոկտեմբերի 14-ի
Կարգադրության համաձայն 1881 թ. հոկտեմբերի 14-ի

Մ Կ Ե Մ Գ Զ Մ Խ Մ Զ Մ Ի Ի

Գ Ի Ի Ց Ա Ղ Ն Ա Կ Ա Ն Ա Շ Ի Ա Ր Հ

Ս. Կարապետը Հայերի Համար փառք ու պարծանք է,
զորաւոր եւ հարուստ է: Նա իշխաններ եւ աւագաններ
նախանձել են Հայերին եւ ուզեցել են կորզել նոցա ձեռ-
քից Ս. Կարապետը: Արուիչեալ նա ունի շատ հարստու-
թիւն եւ կալուածք: անտառ ու դաշտ: ոչխար եւ մալ:

Բազդազ քաղաքը առաջ շատ չքեղ եւ մեծ էր: նորա
խալիֆան զօրեղ եւ կտրիճ մարդ էր: Սա զօրք ժողովեց
եւ եկաւ մեր սուրբ Կարապետի վերայ: շատերին գերի տա-
րաւ եւ մեր ազգը շատ նուազեցրեց:

Գերիների մեջ լինում է մի շատ սիրուն աղջիկ: Բազ-
դազի խալիֆան հաւանում է նորան եւ իւրեան կին է
առնում: Մէկ Փամանակից յետոյ երկու տղայ է լինում
այդ կնոջից. մէկի անունը դնում են Աբամէլիք եւ միւ-
սին՝ Սանասար: Սոցա հայրը կուսպաշտ էր, իսկ մայրը
խաչապաշտ: որովհետեւ մայրը մեր ազգիցն էր:

**

Այդ խալիֆան մի անգամ էլ զօրք ժողովեց՝ եկաւ մեր ազգի վերայ: Մեր ազգը (մեռնեմ սուրբ Կարապետի հրաշքին) այս անգամ նորան շատ նեղը լծեց: Այնպէս որ այս մեծ նեղութեան մէջ խալիֆան կանչեց իւրեանց կուռքը եւ ասաց. «Ո՛ր մեծ կուռք՝ դու ինձ ազատիր այս ազգից, եւ երբ ես ողջ վերադառնամ, խոստանում եմ՝ իմ երկու տղայքը քեզ մատաղ անել»:

Նոցա մայրը քնեց, երազ տեսաւ: Տեսաւ որ ինքն երկու ճրագ ունէր. այդ ճրագները իբր թէ մէկ ուզում էին հանգչել, մէկ էլ դարձեալ սկսում էին լոյս տալ: Առաւօտուն վեր կացաւ եւ միտք բերելով՝ պատմեց երկու տղայոց երազի եղելութիւնն եւ ասաց. «Այս գիշեր երազում Մ. Կարապետն ինձ երեւաց, ասաց թէ ձեր հայրն ընկել է նեղութեան մէջ եւ ձեզ մատաղ է խոստացել իւր կուռքերին: Ուրեմն երբ որ գայ՝ ձեզ պիտի մատաղ անէ: Գնացէք, ձեր ճարը գտէք»:

* *

Երկու եղբայրները կանչեցին իւրեանց Աստծուն, վեր կացան առան իւրեանց պաշարը, լցրին պարկը եւ ճանապարհ ընկան: Ընկան ճանապարհ եւ շատ պտտեցին. տուին դուրս եկան օտար երկիր:

Գնացին հասան մի նեղ ձոր եւ տեսան, որ մի գետ է գալիս անցնում. միւս կողմից մի առու էր գալիս մըտնում այդ գետի մէջ, կտրում էր նորան եւ ուժով շերտում էր մինչեւ մէջ տեղը, եւ ապա խառնվում նորա հետ ու գնում: Սանասարը շատ զարմացաւ այս բանի վերայ եւ Աբամէլիքին ասաց. «Ով որ այդ ջրի ակը գտնէ եւ իւր տունը այդ ջրի վերայ շինէ՝ նորան եթէ զաւակ լինի՝ այդպէս ուժեղ կրլինի»:

Վեր կացան երկու եղբարք, առուն բռնեցին ու գնացին: Գնացին եւ աղբիւրը գտան: Այդ աղբիւրի ջուրը մի

մատի հատութեամբ ջուր է: գալիս է բոլորովին կրտրում է իւր տակի առուն, եւ յետոյ մի անգամ էլ գալիս նախով՝ խառնվում է նորա մէջ:

Ստուում են սոքա այդ աղբիւրի գլխին եւ իւրեանց բերդի հիմքը ձգում:

Սանասար որսի էր գնում եւ Աբամէլիք աշխատում էր բերդի շինութեան վերայ: Այդ տեղի մօտակայքում դեռ ուրիշ բնակութիւն չկար:

Տասն կամ քսան օր բանեցին այդ ամրոցի վերայ: Աշխատանք էր, որ նոքա անդադար կրում էին: Աբամէլիք մի օր գնաց տեսաւ, որ Սանասարը յոգնած պառկել էր եւ վրան քուն էր եկել: Արիւնտ որսերը հէնց առանց եփելու թափել էր գետին ու քնել: Շատ կսկծաց նորա դրութեան վերայ եւ ասաց. «Եղբայր, վեր կաց գնանք մի տէր գտնենք. մինչեւ երբ պէտք է մենք այս տեղ մնանք եւ անալի միս ուտենք: Աստուած որ տուել էր՝ մեզ մեր հօր պալատն ու ամրոցը կուտար»:

* *

Երկուսն էլ հեծան ձիերը եւ դիմեցին Արզրում նրստող իշխանի մօտ: Գնացին այդ իշխանին գլուխ տուեցին. Ահագին ու ուզածիդ պէս ակնածելի մարդիկ են այդ երկու եղբայրները:

Արզրում նստող ամիրան շատ հաւանեց դոցա, հարցրեց նոցա ազգն ու հայրենիք եւ ասաց. «Դուք ի՞նչ մարդ էք»:

— Մենք Բաղդադի խալիֆի որդիքն ենք, ասաց Սանասար:

«Հայ, հայ, հայ, ասաց ամիրան եւ դոցա առաջ թափ տուեց իւր փողպատը, մենք դոցա մեռելներից էինք վախենում, հիմի կենդանիներին պատահեցանք: Ուր կ'երթաք՝ գնացէք, մենք չենք կարող ձեզ տէր լինել»:

Այն տեղից յետ դարցան եւ քշեցին գնացին Ղարսում նստող ամիրայի մօտ. նա էլ այդպէս խորշեցաւ նոցանից: Եւ նորա այդ տեղից էլ դառնալով մտքները դրին որ այս անգամ Կապուտկողի թագաւորին գնան:

Սանասարն ասաց Աբամէլիքին. «Եղբայր, մենք այդ հօրիցն ենք փախչում, բայց ինչո՞ւ նորա անունն ենք դրել մեր վերայ. այսուհետեւ ուր որ գնանք, ով որ հարցնէ, պէտք է ասենք, թէ մենք բան չունինք՝ ոչ հայր, ոչ մայր, ոչ տուն, ոչ հայրենիք. գուցէ մարդիկ մեզ էլ տէր դառնան»:

* *

Երբ որ Կապուտկողի թագաւորը դոցա տեսաւ, շատ հաւանեց: Աբամէլիքը գլուխ խոնարհեցրեց եւ կանգնեց նորա առաջին. թագաւորը շատ սիրեց նորան, եւ հարցրեց դոցանից. «Որդիք, դուք որտեղից էք, ի՞նչ ունիք, ի՞նչ չունիք»:

—Ո՛հ, ոչինչ չունինք, ասացին, ոչ հայր, ոչ մայր եւ ոչինչ:

* *

Վերջապէս Սանասարը կարգուեց չիբուխջի իսկ Աբամէլիքը խահուէջի: Եւ այսպէս սորա մի ժամանակ մնացին, եւ էլի շատ պէտք է մնային, եթէ ուրիշ միտք չունենային իւրեանց գլխում:

Մի օր Սանասարն ասաց Աբամէլիքին. «Մենք որ այսպէս ծառայենք, երբ պէտք է հասնենք մեր նպատակին: Այնքան աշխատեցինք ու մեր շէնքը կիսակատար մնաց: Մեզ տէր է պէտք, որ ժողովուրդ տայ մեզ եւ տիրանայ Առաւօտունն ոչ դու խահուէ եփիր, ոչ ես չիբուխ պատրաստեմ եւ տամ. եւ չգնանք իշխանին երեւալու»:

Թագաւորը քնի մէջ իմացաւ. եւ յետոյ ոչ մէկը երեւեցաւ, ոչ միւսը. վերջապէս կանչեց այդ մարդօց, գնաց եկաւ թագաւորն ու ասաց. «Որդիք, առաջ ես մի թէ չը

հարցուցի, թէ ի՞նչ ունիք, հայր մայր, եւ դուք պատասխանեցիք թէ բան չունինք: Դուք ձեր միտքը ի՞նչի վերայ էք դրել»:

Պատասխանեցին. «Թագաւորն ասարած կենայ, ճշմարիտ է՝ հայր մայր չունինք, բայց եթէ քեզանից ծածկենք, Աստուծոց ի՞նչ ծածկենք: Մի ամայի տեղ շէնք ենք սկսել, փոքր ինչ վերան աշխատել ենք եւ թողել եկել, այս տեսակ աղբիւրի վերայ է. ու սկսան պատմել, թէ ի՞նչ տեսակ է»:

Թագաւորի սիրտը գթաց դոցա վերայ եւ ասաց. «Որդիք, որովհետեւ այդպէս է, առաւօտը ձեզ մի քանի տուն կուտամ, եւ գնացէք ձեր բերդը շինեցէք»: Եւ տունեց դոցա քառասուն տուն: Բայց ի՞նչ տուն. հէյ. . . ամեն մէկին մի էջ ամենայն բարիքով բարձած, եւ մէկ էլ ճախրակ հետը դրեց:

* *

Առաւօտը վեր կացան, ժողովեցին, կապեցին, բարձեցին իւրեանց տները, եւ ճանապարհ ընկան, գնացին իջեւանեցան իւրեանց աղբիւրի եւ իւրեանց հիման վերայ:

Սանասարն ասաց Աբամէլիքին. «Առաջ այս բերդը շինենք, թէ այս ողորմելի աղքատների բնակարանները»: Աբամէլիքը պատասխանեց. «Առաջ շինենք դոցա բները, ու նոր շինենք մեր բերդը. այդ խեղճերը չեն կարող արեւի տակ կենալ»:

Եւ սկսան շինութիւնները: Աբամէլիք այնքան զօրեղ էր, որ տանը տան տեղ էր փորում եւ տասը տուն շինում, այն միւսն էլ փայտերն էր բերում. եւ այսպէս բանուածքը երկուսով էին շինում: Երկու եղբայրները չորս օրուայ մէջ քառասուն բնակութիւն շինեցին աւարտեցին: Ապա սկսեցին կիսատ թողած բերդը շինել եւ վերջացուցին: Այնքան ուժեղ էին, որ քարէ սեան քարէ սիւն գար-

կեցին: կամարները քաշեցին եւ բերդը աւարտեցին: Աբամէլիքը վեր կացաւ եկաւ իւր թագաւորի մօտ եւ ասաց: «Մենք քո որդիքն ենք, մեր բերդը շինելու աւարտել ենք: Հիմի եկել ենք քեզ մօտ եւ խնդրում ենք, որ դաս եւ մեր բերդին անուն դնես»: Թագաւորը շատ սիրեց եւ պատուեց Աբամէլիքին եւ ասաց. «Լաւ է» որ ինձ չէք մոռացել: Եւ ելաւ իւր աղջիկը Աբամէլիքին տուեց եւ որդեգրեց նորան: Երբ որ աղջիկը պսակեցին, ելան թագաւորը, աղջիկն ու տղան եւ նոցա հետ էլ քեռի Թորոսը: Ըի հեծան եւ գնացին: Նոցա հետն էլ շատ զօրք ու ժողովուրդ տարան շատ զարդ ու պարգեւներ: Եւ մեծ հանդէս պիտի կատարէին: Աբամէլիքը նոցա առաջնորդեց եւ գնացին հասան բերդի տեղը: Աբամէլիքը գլուխ տուեց թագաւորին եւ ասաց: «Տէր, քո ոտիդ տակն է բերդը»: Թագաւորը ուրախացաւ, հրամայեց դբօշակները բանալ, զարգարուել, փող փչել, թմբուկ հարկանել, պարգեւներ հանել, եւ մեծ հանդիսով բերդը մտներ: Երբ որ մօտեցան յանկարծ թագաւորն այնպիսի փառաւոր ջբեղ բերդ տեսաւ, որ հիացած մնաց: Զարմացաւ, բայց շուտ էլ բարկացաւ եւ այն տեղից ձիու գլուխը դարձրեց, որ պիտի յեն գնար, եւ ասաց: «Գուք ձեր բերդին անուն դրել էք, վերջացուցել էք, հիմի դիտմամբ կանչել էք ինձ, որ փորձէք»: Թագաւորը ապրած կենայ, ասաց Աբամէլիքը, մէկ մենք, մէկ Սասունած գիտէ, որ այդ բերդին անուն չենք դրել: մենք միայն բերդ շինեցինք կանգնեցրինք»: «Ե՛, ապրիք» լաւ վարպետ ձեռք էք ունեցել: Եւ որովհետեւ անուն չէք դրել, քարէ սեան սիւն էք տողել, հրամայում եմ, եւ դորա անունը պէտք է լինի Սեանսիւն: Սասուն: Եւ այդ մասն ձեզաց, որ սիւն բռնու մնաց, միջ

Մէկ ժամանակ մնացին այն տեղ, քեռի Թորոսին էլ գլուխ կարգեցին, եւ նա էլ այն տեղ մնաց: Թագաւորը դարձաւ իւր տեղը: * * * Աբամէլիքը շատ կտրիճ մարդ էր: Մշի վերեւով ինչ սարեր որ պատել գօտի են կաղմել, այդ ամէնն էլ գրաւեց: Ել ոչ մէկ կողմը չը թողեց, միշտ ձի կը հեծնէր, իւր բերդի դռնից դուրս կուգար, եւ որքան ջին ու ջանաւար տեսնէր, բռնում էր, տէր էր դառնում: Մի օր էլ գնաց մինչեւ Սուսուկ եւ այն էլ գրաւեց, այն տեղի թագաւորին սպանեց, առաւ նորա կինը, եւ մի որդի ունեցաւ: Եւ որովհետեւ իւր անունը Աբամէլիք էր, որդու անունը դրեցին Սսլամէլիք: Աբամէլիքը նստեց Սուսուկ, եղաւ թագաւոր: Դա այդ տեղ թող նստած մնայ: Բ. Սանասարը նստած էր Սասուն: Իւր հօր կուռքերը չէին թողնում, որ այդ տեղ հանգիստ մնար, եւ ելաւ ճանապարհ ընկաւ ու գնաց Բաղդադ իւր հօր ու մօր մօտ: Նորա հայրը լուսամտի առաջ նստած էր, տեսաւ որ իւր որդի Սանասարը գալիս է, ճանաչեց եւ ասաց. «Ե՛յ, մեռնեմ քեզ, մեծ կուռք, մեծ է զօրութիւնդ, որ քո մատաղը քաշեցիր բերիւր երբ եւ իցէ միւսն էլ կը քաշես կը բերես»: Իսկ մայրը, որովհետեւ քրիստոնեայ էր, նստաւ արտասուեց իւր որդոց վերայ: Հայրն առաւ թուրն ու սուրը եւ գնաց. կանչեց Սանասարին եւ ասաց. «Որդի, արի գնանք երկրպագութիւն տուր մեծ կուռքին որ քեզ մատաղ անեմ»: Հայրիկ, ասաց տղան, քո մեծ կուռքը շատ մեծ զօրաւոր կուռք է.

գիշերն էլ չէր թողնում, որ մենք այն տեղ հանգիստ մնայինք: Երբ եւ իցէ միւս մատաղն էլ կը քաշէ կրքերէ»:

Առաւ տղային եւ մտաւ կռատուն: Տղան ասաց հօրն. «Հայրիկ, գիտես դու, որ երբ մենք գնացինք՝ մենք պատիկ էինք: մենք քո կուռքի զօրութիւնը չը գիտենք. դու խոնարհիր քո կուռքին երկրպագութիւն տուր, տեսնեմ ինչպէ՛ս ես անում: որ ես էլ սովորեմ»:

— Այսպէս որդեակ, ասաց հայրն, եւ խոնարհեցաւ երկրպագեց: «Հայրիկ, ասաց տղան, տես քո կուռքն ինչ զօրաւոր էր. երբ որ դու խոնարհեցար՝ իմ աչքերը մթնեցան, չը տեսայ, թէ ինչպէս արեցիր»: (Որովհետեւ արխալուխի կոծակները չարձակուեցան՝ այս առաջին անգամ չհասաւ, որ զարկել էր:) Եւ յետոյ աւելացրեց. «Հայրիկ, հայրիկ, մէկ անգամ էլ երկրպագիր տեսնեմ ինչպէս ես անում, որ ես էլ անեմ»:

Եւ երբ որ հայրը կրկին խոնարհեցաւ, տղան ասաց. «Եւ հացն ու գինի, ծէր կեդանի», եւ մի գուրզ իջաւ, եւ իւր հայր խալիֆային եօթն գազ գետինն ի վայր էջեցրեց: Ապա առաւ գուրզը եւ մտաւ կռքերի մէջ, բոլորն էլ ջարդեց, եւ առաւ արծաթներն ու լցրեց իւր արխալուխի փէշը, բերեց տուեց մօրը եւ ասաց. «Մամ, դոցանից զարդեր շինել տուր քեզ համար»: Եւ Վայրը խոնարհեցաւ, երկրպագութիւն արեց եւ ասաց. «Գոհանամ քեզանից երկնի եւ երկրի Ստեղծող, որ մեզ այս բարբարոսի ձեռքից ազատեցիր»: Եւ բերեց Սանասարին պսակեց եւ նստացրեց հօր գահի վերայ:

Նա մնաց այն տեղ: Մենք գանք Աբամէլիքին:

Գ. Երբ որ Վալամէլիքը տեսնեց Սալամէլիքին թողեց իւր տեղը: Ինքը գնաց Սասուն: Այսպէս անցաւ մի միջոց մի ժամանակ. դորանից մի քանի որդիք ծնուեցան. մէկի անունը դրեց՝ ձնճղափոքրիկ, մեծ տղինը՝ Յանվէգի, մէկինը՝ Ձենով Ուլան, մէկի անունն էլ՝ Խոր Գուսան, ու ամենի պատիկինն էլ՝ Դաւիթ:

Այդ տղերանց մէջ ձնճղափոքրիկն ու Յանվէգին ամենեւին բանի պետք չէին: Իսկ Ձենով Ուլանն այնպիսի ձայն ունէր, որ եօթը գօմջի կաշի ձգում էր արեւը չորացնում, նոցանով փաթաթվում էր, որպէս զի եթէ գոռայ ինքը չը պատուելի եւ չը տրաքուի:

Խոր Գուսանը լաւ երգում էր եւ իւր խաղով ասը խարհք էր գրաւում: Իսկ հայց ամենից աւելի հնարաւորն աւ շնորհալին Դաւիթն էր. նորա ուժը ոչ մէկ յեզուով չի պատմուի:

Այսպէս բաւական ժամանակ մնաց, ծերացաւ Աբամէլիքը. մի օր նստաւ ինքն իրան մտածեց եւ ասաց. «Չորս կողմը ինձ թշնամի եղաւ. իմ անկմանից յետոյ՝ էլ ո՛վ պիտի տիրութիւն անէ իմ որդոց: Թէ որ անէ՝ միայն Մալամէլիքը կարող է, թէ չէ ուրիշ մարդ չի կարող դէմ դնել իմ թշնամիներին»:

Ձանապարհ ընկաւ եւ գնաց Մալամէլիքին: Մեր ժամանակն էր, ասաց. «Մալամէլիք որդիս, դու էլ իմ զաւակս ես. եթէ ես շուտ մեռնեմ, իմ որդիքս քեզ պահ կուտամ, եթէ դու շուտ մեռնես, ես խնամեմ քո որդոց եւ պահպանեմ»: Դարձաւ եկաւ, մնաց իւր բերդը: Մահուան օրն եկաւ, մեռաւ: Մալամէլիքն եկաւ նորա որդոց տարաւ, ըստորում հօր պատուէրը չէր մոռացել:

* * *

Իսկ Սասունը իւր տիրոջ մահուանից յետոյ եօթը տարի սուգ մնաց. ամէն նոր ծնունդին խաղով իմաց կ'անէին Աբամէլիքի մահը, ամեն մեռնողին եթէ հոգեւոյս ասէին Աբամէլիքին էլ հետը կը յիշէին. ոչ հարսանիք անէին, ոչ ուրախութիւն: Ինչ որ ընդին զի արմատն էր Քեռի Թորոսն էր վշտացած ամենից շատ, որ աշխարհը անտէր է մնացել եւ Աբամէլիքի ժառանգները այսքան ժամանակ գերիների պէս նստած են հեռու իրանից: Երբ որ գեղացիք շատ սուգ արեցին, մի օր հաւաքուեցան եկան Քեռի Թորոսի մօտ եւ ասացին. «Քեռի Թորոս» մեր ագերը արեւորեցան եւ մեր աղջկերքը պառակեցան. թէ մեր եօթը տարի սուգ անելով մեր Աբամէլիքը կ'ողջանայ, մի եօթը տարի էլ աւելի պահենք՝ պատրաստ ենք:»

Քեռի Թորոսը հրաման տուեց զրկից—հարեւաններին եւ ասաց. «Պակեցէք ձեր տղաներին ու աղջիկներին, սուգ պահելով ոչինչ չի յինի»: Ինչ որ ընդին զի արմատն էր Քեռի Թորոսն ու գեղացիք նստան գինեխում սարքեցին ու խրախճացին: Միայն Քեռի Թորոսն էր անմխիթար: Նա կթխան ձեռն առաւ, մնաց սառած եւ սկսեց մտածել՝ ոչ խմում է եւ ոչ վեր է դնում: Թորոսի տղան հեռուից ձայն տուեց եւ ասաց. «Պապօ» դռքա Սասունի գփեր են. հիմա մի անպատիւ խօսք կ'ասեն քեզ, կամ խմիր, կամ դիր գետին ու գնա»: Ինչ որ ընդին զի արմատն էր Քեռի Թորոսն ու գեղացիք ասաց. «Չէ՛յ անպիտան որդի, ես այստեղ նստեմ կերուխում անեմ, Մսլամէլիքը գայ մեր երեխաներին տանի, Աբամէլիքի տղաներին քէ տանի, ես այս տեղ կերուխում անեմ: Ամօթ չէ՞ մեզ. հաց գինի ու Տէր կենդանի, քան այս կթխան աւելի խմած չլինեմ. ելնեմ երթամ իմ երեխաներին երեսամ»:

* * *

Քեռի Թորոսը Սասունից խփեց ու գնաց Մուսուլ, ինքը գլուխ տուեց, Մսլամէլիքը գլուխ տուեց, ու նստան: Թորոսն ասաց. «Ահա ես ու դու զատատան Աստուծո: Իրաւ է, դու եւ Աբամէլիք պայմանագիր էք եղել: Բայց գերին գին ունի, տիրոջ կը հասնի»: Ինչ որ ընդին զի արմատն էր Քեռի Թորոսն ու գեղացիք ասաց. «Բնանք անցնենք նորա թրիտակով եւ թողնենք երթանք»: Միւս երկուսն էլ նոյնը ասացին: Բայց Դաւիթը քար կտրուեցաւ եւ ասաց. «Սարսնում է՝ թող այսօր սպանէ՛ որ մարդիկ ասեն, թէ մի երեխայ է սպանել: Ես նորա թրի տակով չեմ անցնի. այսպէս է անում, որ էգուց ես մեծանամ սուր չբարձրացնեմ իւր վերայ»:

Քեռի Թորոսը ահից դոցա ժողովեց միատեղ, որ տանի թրի տակով անց կացնէ: Դաւիթ ընդգիմացաւ կանգնեց եւ չի գնում թրի տակ: Քեռի Թորոսը բարկացած բռնեց Դաւիթի օձիքը եւ հրեց, որ անցնի թրի տակով: Դաւիթը չգնաց թրի տակով, այլ կշտով անցաւ, եւ իւր մեծ բուժը ջարդու քարի վերայ քսուեցաւ՝ կրակ դուրս ելաւ նորանից: Երբ որ Մսլամէլիքն այս նկատեց՝ ասաց. «Ի՜նչ որ դու փոքր է՛ այսքան է՛ որ մեծանայ՝ ի՛նչ կը լինի»: Եթէ ինձ մի վնաս պատահի՛ դորանից կը լինի»: Ինչ որ ընդին զի արմատն էր Քեռի Թորոսն ու գեղացիք ասաց. «Մեծանալով կարգեց, ինչպէս կը վայելէր. Յանվէգուս բերդի մէջ թագաւոր դրեց հօր տեղ, եւ Դաւիթին՝ որ ամենից պատիկն էր՝ հորթապահ արեց»:

այնուհետեւ հորթերից ձեռք վեր առաւ. մի լաւ բազէ
գտաւ եւ արտերն ընկաւ՝ որս անելու:

Մի օր եկաւ մի աղքատի արտի հանդիպեց, որ եօթը
հոգուց բաղկացած մի ընտանիք ունէր, եւ միայն եօթը
կորի կորեկ. նոցանից չորսը ակերեց, մնաց երեքը:
Տեսնողներից մէկը եկաւ լուր բերեց աղքատ ծերու-
նուն եւ ասաց. «Բո տունը չբանդուի, վեր կաց գնա
արտդ տես, թէ չէ գիշերը Դաւիթը կուգայ մնացած երեք
կորին էլ կ'ակերի»:

Երբ ծերունին առաւօտեան լուսաբացից առնալ մինչեւ
աղօթք արեց՝ վեր կացաւ գնաց, տեսաւ որ արտը փչացրել
է: Դաւիթ էլ բազէն ձեռքին, քուռակի վերայ հեծած,
եկաւ: Ս. յդ տեղ ծերն անիծեց Դաւիթին եւ ասաց. «Կու
Սատճուց բնաւ չես վախենում, որ իմ կորեկի վերայ
ես բանեցնում քո կտրճութիւնը, ես եօթը հոգի ունիմ
պահելու եւ նոցա համար եօթը կորի կորեկ. չորսը փչաց-
րել ես, մնացել է երեք: Եթէ իրաւ կտրիճ ես, գնա քո
հօր կալուածքը յետ առ, որ Ծժմակայ գլխից սկսած մին-
չեւ Սեղանսարի գօտին է գնում եւ Մալամէլիք գրաւել
ուտում է: Գնա այն սու, ի՞նչ ես կտրիճ դառնել իմ
գլխիս»:

Ծերունի, ասաց Դաւիթը. «Ինձ մի անիծիր, առ
մի բուռն ոսկի եւ քո ապրուստը հոգացիր» եւ սպանեց
բազէին:

Դա իթը նոր իմացաւ, որ ինքը շատ բանից զրկուած
է եղել մինչեւ հիմա եւ ասաց. «Բեռի Թորոս, վեր կաց
իմ հօր գուրզն ու նետը տուր ինձ, իմ հօր կալուածքը
օտարներն ուտում են եւ դուք ինձ ոչինչ չէք ատում»:

Բեռի Թորոսն ելաւ գնաց Յանվէգու մօտ, ուղեց նո-
րա հօր գուրզն ու նետը: Յանվէգին չտուեց: Դաւիթը
մի անգամ էլ դարձրեց ու ասաց. «Տալիս ես՝ տուր, չես

տալի՛ կու գամ կը մարմնեմ, գլուխդ կ'երթայ, դիակդ
կը մնայ»:

Յանվէգին վախից տուեց իւր հօր գուրզն ու նետը,
եւ քեռի Թորոսը բերեց տուեց Դաւիթին:

Ս. յդ գիշեր Դաւիթը քնեց մի երազ տեսաւ: Երբ որ
գարթեցաւ, առաւ քառասուն երինջ ու գնաց սուրբ Մա-
րաթուկայ բարձր մատուռը: Երինջները մատաղեց, շատ
լաց եղաւ եւ երեսն ՚ի վայր աղաչեց Սատճուն, Սատուած էլ
նորան սուրբ նշան ուղարկեց (հիմա էլ կայ այդ ս. նշա-
նը): Նա համբուրեց սուրբ նշանը, դրեց աջ ծոցը պահեց,
մի սանր էլ ձախ ծոցը պահեց:

Ե.

Մալամէլիքը լսեց, որ Սքամէլիքի տղէն հասակն ա-
ռել է եւ վեր է կացել գալիս է իւր վերայ կուր: Իւր
կողմից էլ զօրք ժողովեց եւ խօլբաշուն յանձնեց: Սա
վեր կացաւ, որ գայ Մարաթուկ Դաւիթի վերայ: Տեսաւ,
որ ճանապարհի վերայ կանայք կան կանգնած, հետաքր-
քիր նայում են նորան եւ նորա գօրքին: Նա ասաց նոցա.
«Ուրախացէք, երգեցէք, պար եկէք մինչեւ իմ գալստ»:

Նորա պատասխանեցին. «Մենք ի՞նչ ասենք եւ խա-
ղանք. մենք չգիտենք ի՞նչ ուրախութիւն պէտք է տես-
նենք, որ այն ասենք ու երգենք»:

Խօլբաշին ասաց. «Սնայիտաններ, դուք չէք իմա-
նում, թէ շուտով պէտք է տեսնէք իմ յաղթութեան
փառքը. ահա կարծիդ էլ երկէնիդ էլ սովորեցնեմ, թէ
ինչպէս պէտք է գովէք ինձ, երբ ես փառքով վերադառնամ»:

Կարճ կրնկաիք երկանք աղան,
Երկէն կրնկաիք ուղտեր բառնան.
Մեր Խօլբաշին կ'երթայ Սասուն,

Ամուր եղններ բերէ լծան, Կարմիր կովեր բերէ կթան.

Կուգայ գարուն, կուգայ, եւ մենք Իւր ու չորթան շատ կը շինենք:

Մէկ էլ տեսաւ որ կանայք սկսան այդ երգել եւ խաղալ: Իսկ ինքը առաւ զօրքն ու եկաւ մտաւ Մարաթուկայ բակը լցրեց:

* * *

Այդ Մարաթուկայ քահանայի աղջիկը Դաւթի Հարսնացուն էր: Նա եկաւ լուր բերեց Դաւթին եւ ասաց. «Դաւիթ, գլխիդ արեւիդ մտաղ, վեր կաց տես», որքան զօրք է մտել բակի մէջ, անթիւ զօրք է»: Աղջիկը ասաց, գնաց եւ ետեւից դրան փակը քաշեց, որ ոչ ոք չիմանայ իւր արածը:

Դաւիթը թուաւ ելաւ եւ կանչեց. «Եւ Հաց գինի, տէր կենդանի»: Եւ զօրքի մարդերին բռնեց, գլխները մարմնեց, ամենի դիակը գցեց պարսպից դուրս, գլուխը մնաց բակի մէջ: Խօլբաշուն էլ բռնեց, նորա ատամները Հանեց եւ շարեց ճակատին, եւ նիզակն էլ շան խառանի պէս շինելով կախեց վզից: Ինչպէս որ շան վզիցն են կապում եւ ասաց. «Դէ՛հ, գնա լուր ասուր Մալամէլիքին, թէ էլի մարդ ունի՝ թող ժողովէ իւր կշտին», Հիմա ես եմ գալի նորա դէմ»:

Խօլբաշին այսպէս խայտառակած էլի այն կանանց միջով անցաւ, որոնք իւրեանց խաղն ու խնդումը շարունակում էին: Բայց երբ որ նորան տեսան՝ նոցանից մէկը վեր կացաւ եւ ասաց.

«Խօլբաշի ջան, Խօլբաշի, Մեզնից գնացիր քանց գայլ գազան, Հիմի եկար քանց շուն վազան, Վիզդ է նիզակ քանց շան խառան»:

Բերանդ է բաց քանց պատուհան, Բերնիդ փրփուրն, ասես թէ թան, ճանճեր ունի շարան շարան, Խօլբաշու նեղը որ եկաւ՝ պատախանեց.

«ՏՕ՝ անդգամ, լեզուդ կարիր»:

Հէնց գիտեմ թէ Սասուն դաշտ ու դուրան էր, Զ'իմացայ թէ քարքարոտ ու կապան էր:

Այն տեղ մարդիկ չեն, այլ դելի զաւակներ, Նետեր ունին քան ձիթհանքի գերաններ,

Մէկ որ խփեն՝ ճեղք կընդեն պատուհան.

Ինչ մարդ տարայ, դիւի էլ եզան հոգեհան:

Գարուն՝ որ ջուր ուռչի դառնայ մեծ հեղեղ՝

Մեծ ու պտտիկ շատ կը ժողուէ միատեղ—

Այն ժամանակ ձեզ շատ շինէք չորթան եղ:

* * *

Այժմ Դաւիթն ինքը վեր կացաւ եւ գնաց Մալամէլիքի վերայ. այն ժամանակ եկաւ, երբ որ նա արդէն ահագին զօրք ժողովել նստել էր Սեղանսարի գօտու վերայ. զօրք բազմաթիւ սպիտակ վրանների մէջ էր զետեղուած, նոցա մէջ ամենից մեծն ու երեւելին մէջ տեղի կարմիր վրանն էր: Դաւիթն ասաց. «Ուխտ եմ դնում, որ մինչեւ կարմիր վրանի տակ եօթն բրինձ փլաւ չուտեմ՝ կուիլ չանեմ»:

Եւ այս ասելով՝ այդ տեղից պտտեց արեւպատի կողմից համարձակ յարձակուեցաւ. եկաւ եւ վրանի դէմուդէմ կանգնեց: Երբ որ այն զօրքը այս ձիաւորներին տեսաւ՝ ահի մէջ բռնուեցաւ եւ վախեցաւ: Մեկիքը հարցրեց. «Գու ինչ մարդ ես»:

— Ես արեւպտոց թագաւորի տղէն եմ, ասաց Դաւիթը, ձեզ օգնելու եմ եկել:

Մեկիքը վրան զարկեց՝ եօթն օր միասին հաց կերան:

ութերորդ օրը ելաւ Դաւիթն իւր ձին հետաւ, երկու անգամ յետ ու առաջ չափ ձգեց, գնաց եկաւ, ասաց. «Վեր կաց, ես եկելեմ քեզ հետ կուիլ անելու. մինչեւ ե՞րբ պէտք է իմ հօր կալուածքը ուտես»:

Մտաւէլիքը նոր իմացաւ, թէ ում հետ կերուխում արեց, գլուխը շարժեց եւ հրամայեց զօրքին, որ ոտքի կանգնի:

* *

Կսիւն սկսեցին: Դաւիթն իւր կարճ աղօթքն ասեց. «Հացն ու գինին, Տէր կեդանին»:

Այս ժամին Թորոսն էլ հասաւ: Նա լսել է սոցա կուիւր, մէկ բարտի ծառ քոքեհան է արել, ուսին է դրել, եւ գայիս է: Եկաւ ու կանգնեց ձորի գլխին, իսկ նոքա ձորի մէջ կուիւ են անում: Եթէ մէկը փախչել է ուզում եւ վեր է բարձրանում, Դաւիթը գոռում է. «Քեռի Թորոս, դու ձորիք, ես ձորթփեմ»: Ետին ջարդեցին, շատին կտորեցին, զօրքը նուազեց:

Այս միջոցին զօրքի Վէջ տրտունջ ծագեցաւ, ոտքի կանգնեցին եւ բողոքեցին. «Եթէ դուք քաջեր էք, դուք պէտք է միայն երկուսովդ մենամարտեք, եւ յաղթութիւնը յաղթողին լինի»:

Երկու եղբայրները համոզուեցան այս խօսքով, տեսան որ մարդկանց ի զուր կոտորում են: Եկան կանգնեցին մէջ տեղ. մէկն ասում է՝ «Դու նստիր, ես զարկեմ»: միւսն ասում է՝ «Էէ, դու նստիր»: Վերջապէս համաձայնուեցան, որ փոքր եղբայրը—Դաւիթը նստի:

Դաւիթը քաշեց վահանը գլխի վերայ, բռնեց Սուրբ Նշանը վահանի տակ ու նստեցաւ: Մտաւէլիքը երեք ժամի ճանապարհ հեռացաւ եւ այն տեղից շտապով եկաւ, զարկեց մի գուրդ ու ասաց. «Հող ես, հող դառնաս»: Իսկ Դաւիթը պատասխանեց. «Հաւատամ խոստովանիմ»:

բարձր Մարաթուկի Ս. Նշան. քեզ պէս դօրաւոր պաշտպանի տակ, ես այնպէս եմ, իբր թէ կանաչ կարմիր վրանի տակ նստած՝ հանգիստ բրինձ փուլ եմ ուտում»: Մտաւէլիքն այսպէս երեք անգամ գնաց եկաւ զարկեց ու ասաց. «Հող ես, հող դառնաս»: Դաւիթն էլ երեք անգամ իբրը պատասխանեց:

Այս անգամ նստելու կարգը Մտաւէլիքին եկաւ, բայց նա յամառեցաւ, կանգնեց եւ չուզեց նստել: Բոլոր զօրքը մեղադրեց նորան թէ անօրէն է վարվում, այնպէս որ ածօթից վերջապէս եկաւ, վահանը բռնեց գլուխին եւ նստաւ: Այս միջոցին Մտաւէլիքի մայրը Դաւիթին զրպարտել ուզեց եւ ասաց. «Դաւիթ, գլխիդ արեւիգ մատաղ, չէ՞ որ դա քո եղբայրն է, մի զարկիր, մեղք է»: Դաւիթի սիրտը շատ խոցուեցաւ եւ պատասխանեց. «Այ անօրէն, ինչու մինչեւ հիմա չէիր ասում, թէ քո եղբայրն է, երբ սա ինձ էր զարկում: Բայց թող քո խօսքը լինի, ես պէտք է երեք անգամ զարկէի՝ մէկ հարուածը նուիրում եմ Աստծուն, մէկը բաշխում եմ քեզ, որ նորա մայրն էս. իսկ իմ բաժին միայն երրորդը պիտի զարկեմ: կամ մեռնի կամ մնայ»:

Գնաց եկաւ Դաւիթն եւ իւր գուրդն այնպէս զարկեց, որ Մտաւէլիքին եօթն գազ գետինն իջեցրեց, եւ Մուսուլին տիրելով՝ նստեց թագաւորական գահը:

Իսկ մնաց այդ տեղ:

Դաւիթի քաջութիւնների համբաւը ամեն տեղ տարածուեցաւ: Կազդուանայ ամիրան մի աննման ազջիկ ունէր, անունը Խանդուզ խանում: Սա էլ լսելով Դաւիթի

քաջագործութիւնները, շատ ոսկի արծաթ տուեց մէկ աշուղի եւ ասաց. «Գնա՛ իմ գովասանքն արա՛ Դաւիթին, ասա՛ որ շատ իշխաններ են ու գում ինձ առնել, բայց միայն Դաւիթին եմ ընտրել, նա պէտք է լինի իմ ամուսինս»։ Եթէ քո խաղը նորա սիրտը գրաւէ եւ նա գայ ու մենք իրար առնենք, այս ոսկին ու արծաթը քեզ վարձ լինի»։

Աշուղն առաւ իւր դամբուռը, ոսկու ածաթի լարեր քաշեց վրէժն, գնաց Սասուն իւր աննման խանութի գովքը հռչակելու։ Եկաւ բարձրացաւ ծանվեգու բերդը, կարծեցով թէ Դաւիթն այն տեղ է նստած։ Նստաւ եւ երգեց Յանձնվեգուն խանութի գեղեցկութիւնն ու փմաստութիւնը. «Յանվեգին այս լսելով՝ բարկացաւ եւ իւր պահապաններին հրամայեց. «Տղերք՝ վեր կացէք ծեծեցէք սորան եւ դուրս արեցէք՝ դա եկել է, որ իմ եղբորը խաբէ տանէ»։ Խեղճ աշուղին ծեծեցին եւ տարան ձգեցին ճանապարհի վերայ։ Երեկոյեան հօտաղները իւրեանց եղներին հեծած՝ գիւղն էին գալիս։ Անցնելով այդ տեղից, ուր աշուղն էր ձգուած, մէկի եղը խրտնեց, եւ վրայի նստողը վայր ընկաւ։ Նորան որոնելով գտան եւ աշուղին։ Աշուղը լաց եղաւ, ազաչեց, որ օգնեն եւ հարցեց. «Այդ բերդի մօտ նստողն ո՞վ է»։ Եւ նորա պատասխանեցին. «Գաջանվեգին է, իսկ նորա եղբայր Դաւիթը այդ տեղ չէ, այլ Մոսուլումն է»։

Աշուղը ոսկի հանեց տուեց այդ հօտաղներին, նոքա ժողովեցին նորա դամբուռի կտորտանքը, տուեցին իրան եւ ճանապարհը ցոյց տուեցին։

Աշուղը գնաց Մոսուլ եւ Խանդուղ խանութի սիրտը յայտնեց Դաւիթին։ Դաւիթը երկար լսեց նորա խաղը՝ շատ հաւանեց խանութի գովքը, շատ պարգեւ տուեց աշուղին եւ ասաց. «Դու գնա՛ ես կուգամ»։

Աշուղը դարձաւ, բոլորը պատմեց խանութին։

Դաւիթը Մոսուլից ճանապարհ ընկաւ եւ ուղղակի եկաւ Սասուն եւ այն տեղից Մծմակայ քիթուր ճանապարհի վերայ մի գուլթան տեսաւ. արձակեց գուլթանի տաւարը եւ մէկ կողմ քշեց. իսկ ինքը շղթան ձեռքն առնելով նստաւ ձի։ Այս կողմից քաշում էր գուլթանը՝ հանում էր լերան գլուխը, եւ այն կողմից քաշում վայր էր բերում ցած. եւ այժպէտ Սեւ սարից գլխի վայր եկաւ մինչեւ Մառնիկ գլուխը։ Եկաւ անաւ, որ մի գոմէշ տղմից դուրս եկաւ եւ կանգնեց անաշը։ Դաւիթը, որ ամենեւին այդպիսի բան չէր տեսել գուրդ ուղղեց, որ զարկի գոմէշին։ Այն կողմից մի հօտաղ դուրս եկաւ, որ գոմէշին հայհոյում էր. Դաւիթ կարծեցով, թէ նա իրան է հայհոյում ասաց. «Որդի՛, ես քեզ ի՞նչ եմ արել, որ ինձ հայհոյում ես»։

— Գեղ հետ ո՞վ է, եղբայր, պատասխանեց հօտաղը. դու Սասնոյ գժերից հօ շե՛ս, որ աշխարհը չես տեսել. ես իմ գոմէշին եմ հայհոյում։

«Որդի, ինչո՞ւ ես նեղանում. ամօթ բան է միթէ, ես այդպիսի բան չեմ տեսել. մեզանում այդպիսի բանին չեն հայհոյում։ Ի որանից շատ կայ ձեր երկրում»։ Դաւիթը եւ նա ասաց. «Արի քեզ ցոյց տա՛»։

Գնացին դաշտը, ուր մի գուլթան են լծել գոմէշներով եւ քաշում են. Դաւիթ տեսաւ, որ գոմէշները տաքից լեզուները դուրս են հանել ու գուլթան են քաշում։ Խղճաց նոցա վերայ. արձակեց գոմէշներին եւ տարաւ լցրեց լիճը. իսկ մաճկալն անխճեց նորան։

«Մաճկալ, ասաց Դաւիթը, ինձ մի անխճիր այդ գուլթանի շղթան ինձ տուր»։ Բռնեց շղթան մաճկալը կանգնեց վերան եւ Դաւիթը քաշեց գուլթանը ինչ պտոյտ տարաւ բերաւ։

«Այդ քո հնարը չէ, ասաց մաճկալը, իջիր ձիուց եւ

ապա քաշիր, տեսնենք քո շնորհքն է, թէ ձիուն»։ Գաւի-
թը ձիուց իջաւ, տասը պտոյտ էլ քաշեց առանց ձիու,
Այս անգամ մաճկալն ասաց. «Գաւիթ, քեզ մատաղ լի-
նիմ, կէս օր է, նստիր հաց կեր եւ սյնպէս գնա»։

— 26. — Կ'երթամ, ասաց նա, թող ձեր տղայքը հաց
ուտեն, եթէ ես ուտեմ, նոցա էլ բան չի մնայ։

Վերջապէս նստաւ. եւ երբ որ հաց դրեցին, Գաւի-
թը բոլոր հացերը ժողովեց եւ մի անգամից քստեք սրբե-
լով՝ բերանը դրեց։

Հօտալը բերան բաց մնաց ու ասաց. «Եաման, վեր
կացէք փախէք, թէ չէ դա մարդ էլ կ'ուտէ»։

Գաւիթն ասաց. «Գուժան քաշողն ի հարկէ հաց կու-
տի հապա ինչ կ'անէ»։ Եւ այդ տեղից ճանապարհ ընկ-
նելով գնաց Խանդուղ խանութին։

Է.

Գաւիթը գնաց հասաւ Խանդուղ խանութի պալատի
գուռը։ Այդ այն պալատն է, ուր որ Խանութի ուզող-
ները գալիս են եւ իջեւանում են։ Դռանը միշտ կանգ-
նած է մի մարդ, որ ձեռին թոփուզ ունի։ Գաւիթը հարց-
րեց նորանից. «Այ տղայ, անուճդ ինչ է»։

— Իմ անունս Գորգիզ է, պատասխանեց նա։

«Գորգիզ, ես Գաւիթն եմ, եկել եմ Խանդուղ Խա-
նութին ուզելու. քեզ ես շատ հաւանեցի, եւ երբ որ Խա-
նութին առնեմ, քեզ էլ ինձ քաւոր կ'անեմ»։ Գորգիզը
գլուխը շարժեց եւ ասաց. «Ուր է, որ մեր աննման Խա-
նութի մարդ ուզէ. շատ քաջ մարդիկ են գալիս նորա
ձեռքը խնդրելու, բայց ոչ որին չէ հաւանում, եւ միշտ
ասում է, թէ իմ սրտի ուզածը ուրիշն է»։

Գաւիթը հարցրեց. «Գորգիզ, ի՞նչ կայ ներսը»։

— Նրբորան-Խորասական. Հրմզայ-Լուսայ մեծանուն
իջխանների հարսնախօսներն են եկել, ասաց Գորգիզը։
«Իմ ձին դու քաշիր կապիր, ասաց նորան Գաւիթը։

Գորգիզը քաշեց կապեց, մտ զն մի խօսակցի. բնական
յօ. Յետոյ Գաւիթը հարցրեց. «Այդ ինչ թոփուզ է, որ
տուել են քո ձեռքդ, տուր տեսնեմ»։ Եւ ձեռքից թո-
փուզն առնելով ձգեց, որ մինչեւ այսօր դեռ էլի անվերջ
գնում է։ Գորգիզը նոր իմացաւ, թէ ինչ մարդու հետ է
պատահել։

Գաւիթն ասաց. «Բաւոր Գորգիզ, այժմ ներս գնանք
կեր ու խում անենք»։

Ներս գնացին, ուր որ հարսնախօսները նստած էին.
Գաւիթը նստաւ. յոգնած է եւ քաղցած։ Այն մարդիկ
իմանալով, թէ Գաւիթն ու է եւ թէ ինչու է եկել ուզե-
ցին նորան քնացնել եւ սպանել։ Նոքա վերցնում էին մէկ
մէկ կիթոյ պիւնի եւ Գաւիթին էին տալիս։ Գաւիթի ծա-
րաւը չէր կտրվում, եւ էլ չըհամբերելով մի անգամից
վերցրեց գինու տաշտը եւ բոլորը խմեց ու ասաց. «Ի՞նչ
ասացէք հիմի. Անուշ եղաւ»։

Բայց գինին Գաւիթի գլուխն ընկաւ եւ Գաւիթն տա-
րաւ. երբ որ Գաւիթն այսպէս է լինում եւ գինուց գլու-
խը խոսարհեցնում ու դնում է գետնի վերայ, այն մար-
դիկ հանում են իւրեանց թրերը, որ զարկեն, իսկ երբ որ
Գաւիթը գլուխը վեր է բարձրացնում, նոքա թրերը դնում
են ծնկների տակ։ Միանգամ էլ որ այս կրկնուեցաւ՝ քա-
ւոր Գորգիզը կանչեց. «Սանահայր Գաւիթ, այս տեղս
վնասուուն է, վրաստան չէ»։

Գաւիթն երբ որ այս լսեց, կանչեց. «Շուտ արա դուռը բանիր»։
Բայց մինչեւ Գորգիզը դուռը կրփակէր, այդ մար-
դիկն ելան փախան, մէկ մէկ ապտակ էլ աւալով Գոր-
գիզին։

ման Բաւիթը հաւթէր նոր հանգստացաւ մարդայմ
 : ցրիբցո՞ր բասս ցմիմ մմ* * ցմմսոսմսմնցա՞ր ցրմմմասլը
 : ցմի՛ր ցարթեցաւ Բաւիթը կանչեց : Գորգիղին եւ հիմի
 հարցրեց : « Խանու մին ո՞ր տեղը տեսնենք » : աց ցրիբցո՞ր
 ցո Վարպանսին Քաւչի մէջ գլխաց Գորգիղը ասոյս օր
 կիրակի է : նա այն տեղ կրիինի : քսան նափի շտաներ նորա առա-
 ջից կրիինին եւ քսանն ետեւից : գնանք հեռուից տեսնելու :
 Վաստորոթիւնն այնպէս էր : որ Բաւիթը առաջ հօրը
 պէտք է տեսել էր : բայց նա ու Գորգիղը գնացին կպան
 պարտիղի պատին եւ կանգնեցան : նափի շտաները մէկ մէկ
 եկան եւ անցան : եկաւ եւ Խանդուգ խանու մը : Բաւիթը
 չը համբերեց մինչեւ հօր տեսնուի եան : ձեռքը ձգեց խա-
 նու մի վզին եւ երեք համբոյր առաջ նորանից : Խանու մը
 այս անգամ ոչինչ չը խօսեցաւ : գիտէր որ իւր Բաւիթն
 է : Եւ այց Բաւիթը չորրորդեց համբոյր : այս անգամ Խան-
 դու մը բռնեց Բաւիթի փողպանը գարկեց : նորան պատին
 եւ Բաւիթի թիւց արիւն վազեց : մ մնայիցայ զէլ ցաւ
 Վ Բաւիթը ամեն տեսակ ցաւի կսկիծը կը տանէր : բայց
 նորա սիրտը շատ խոցուեցաւ : որ մէկ կին այսպէս ան-
 օրատիւ արեց իւրեան : Սաստիկ բարկացաւ եւ բայց տեղից
 դարձաւ որ ձի նստէ : ու խտեց իւր սն Նշանին եւ ասաց :
 « Բաւիթը Գորգիղը քաշիր ձիս : որ այս քաղաքն աւերեմ » :
 ցո ցրիբցո՞ր արդաչելով ասաց : « Աստուած սիրես » : Հիմա
 թող մնայ : մտիւն է : լուսին վեր կաց աւերիր գնա :
 աց Բաւիթը թէեւ համբերեց : բայց մահճի մէջ պառկած
 ժամանակ բարկութիւնից չի կարողանում քնել : սպա-
 սում է : թէ երբ պէտք է լուսանայ : որ այս քաղաքը աւե-
 րէ եւ գնայ : աց աց աց աց : ցմիմ ցմիմ ցմիմ ցմիմ ցմիմ
 ցմիմ ցմիմ ցմիմ ցմիմ ցմիմ : * ցրիբցո՞ր անշիլ քսո՞ր
 ցո Իսկ Խանդուգ խանու մը դեռ էլի պարտիղի մէջ զբօս-
 նում էր : կաղ նափի շտան եկաւ եւ ասաց : « Ի՞նչ սեւ ժա »

մին ետ արդբօսնում : աց աց Բաւիթը կպարատիլում է զը
 պապական քաղաքն աւերել եւ գնալ : « անյնպան
 Գնացին հագնուեցան : կապեցին իւրեանց : բոխչեն :
 քօղ ծածկեցին եւ դարձան : եւ ուղղակի եկան իջեանի
 դուռը ծեծեցին : որ բանան : բասս ցմիմ ցմիմ ցմիմ ցմիմ
 Վ ցո Բաւիթն որ նոր մնոյ ըռն էր մտել : ասաց : « Ո՞՞հ
 ո՞՞հ : ինչ անամ թեմ այս քաղաքացիք : մինչեւ առաւօտ
 չեն համբերում : ասում են : իւրաւիրիր եւ գնա » : ցո աց
 Գորգիղը դուրս եկաւ ահով պաշտօնամբ : բայց երբ որ
 եկողներին տեսաւ : հանգարտուեցաւ եւ ասաց : « Եկողնե-
 րից վնաս չըկայ : նորա քօսա են : պօղերով չեն » : Բաւիթը
 հասկացաւ : որ եկողները կանայք են : Բուռը բացին :
 աց աց Խանդուգը եկաւ իւր նափի շտանով Բաւիթի մօտ եւ
 խօսեցաւ : « Բաւիթ : ասում են որ դու քարկացել ես իմ
 վերայ : որ ես քեզ անպատուեցի : Բայց գիտես : թէ ինչու
 անպատուեցի : Բաւիթ : դու ինձանից մի համբոյր առար
 ու խտած ճանապարհից համար : մէկն էլ առար քեզ հա-
 մար : որ կտրիճ ես : երկրորդն էլ : Աստուծոյ սիրոյն համար :
 Աւելի պազը ինչ բանի համար առար : Եթէ դու ըն հօր
 կտրիճն ես : ես էլ իմ հօր կտրիճն եմ : Ասած է : արջկան
 ազատիր : եզիղների ձեռքիցն » որ տղին ասեմ : թէ տղայ
 մարդ է : Ի ու որ ինձանից աւելի պազ ես առնում : մի թէ
 Նրբը քան : Խորատական Ածույ : Հրմայ հսկաների գլուխը ար-
 գէն բերել ես ինձ : որոնց հարսնախօսները միշտ գալիս
 են մեր տունը եւ ձանձրացնում են ինձ : աց աց ցմիմ ցմիմ
 Բաւիթը այս խօսքերից կակղեցաւ եւ ասաց : « Եթէ
 այդպէս է : լուսին ես կ'երթամ : նոցա գլուխը կը բերեմ
 քեզ : ես ասացի եւ կ'երթամ : բայց եթէ քաղաք այնպէս
 կտրէ : որ նորա ինձ յաղթեն : եւ սպանեն » : դու եթէ սի-
 բում ես քս Աստուծոն : արի իմ գիւղը փնտռիր : աջ թեւի
 վերայ կայ մի մտէ խաչ այս նշանով ճանաչիր : վեր առ :

բեր թաղիր, բայց մի թող որ նոքա այն տեղ անպատուեն մարմինս».

Դաւիթը գնաց ճանապարհ ընկաւ բա՞ միտումը՞

Նստ գնաց, քիչ գնաց, այն հսկաների աշխարհքին մտեցաւ. Հսկաները տեսան, որ այն տեղից մի ձիաւոր է գալիս. ձիաւորի թոզը երկինք է հասնում: Առաջին. «Այ՛ր ձիաւորը կռուի համար է գալիս» միայն թէ չը լինի, որ դա Սրգոյի ճորտերիցն է»: Երբ որ ձիաւորը մտեցաւ, նոքա կանչեցին. «Այ մարդ, մի գո՛ւ, եւ ո՛ր տեղիցն ես գալիս»: Նա պատասխան չի տուեց եւ էլի մտեցաւ: Նոքա էլի հարցուցին. «Սրգոյի թանդուղ խանութին չե՞ս ճանաչում», չե՞ս կարող այս մատանին նորան հասցնել»:

— Լաւ ճանաչում եմ, պատասխանեց Դաւիթը, բայց ես ոչ թէ ձեր մատանին տանելու եմ եկել, այլ ձեր գլխները պէտք է տանեմ նորան:

Դաւիթը տեսաւ ինչ հրէշներ տեսաւ, այդ Նրբորան-Խորասականի վերին ունքը այնքան էր կախուել, որ եկել հասել էր սրտի վերայ, սրտի եւ շանգարտի տարել էր թիկունքի վերայ կասել. իսկ մեւ հսկայի մէջ Նոռայ-Հրմալայի ներքեւի շուրթը գետինն էր աւելում:

Դաւիթն ու այդ երկու հրէշները իրար առան գուրդ ու վահանով եւ կռուեցին, մի օր մինչեւ երեկոյ: Դաւիթը կանչեց. «Ես, հաւատամ խոտովանիմ ոյլ բարձր Մարտիկի սուրբ Նշան, թիտղոս որդի, դու օգնական», եւ զարկելով երկուսի գլխներն եւս կտրեց, իւրեանց մազերով մէկմէկուն կապեց եւ խուրձիկն իման ձիու գաւառ կին ձգեց. իսկ նոքա կախ ընկած շեղուները գետինը վարում էին, կարծես գուլթանը ակօսներ է քաշել:

Այդպէս գլուխները բերելով, ճանապարհի կէսն ե-

կաւ: Տեսաւ, որ դիմացի կողմից մի ձիաւոր է գալիս երկինքի եւ գետնի մէջ կրակ թափելով, եւ ձայն տուեց Դաւիթին. «Ե՛յ, քանի դեռ ժամանակ ունիս, պատրաստուիր մտքիդ չանցնես, թէ այժմ Նրբորան-Խորասական, Առայ Հրմալայ հսկաների պէսին ես պատահել»: Ասաց եւ անցաւ Դաւիթի թիկնակողմն ու մի գուրդ զարկեց: Դաւիթը ճարպիկութեամբ ծռուեցաւ, մի ոտքը հանեց ապանդակից: Գուրդը դիպաւ ձիու անպանդակին առաւտարաւ գետին: Սրտի թափումը թափումը թափումը թափումը թափումը

Դաւիթը մէկ անգամ էլ շիտկեցաւ թամբի վերայ, անաց, «Ես հացն ու գինին, Տէր կենդանի»: Գուրդը տարաւ, որ գլխին տայ, բայց դիմացի կռուողը կուչ եկաւ եւ ծամերը թափեց նորա առաջ, թէ այն բայ մայրս դու: Դաւիթը տեսաւ եւ ճանաչեց որ թանդուղ խանութին էր, որ մարդի պէս փոխուած դուրս էր եկել նորա դէմ: Այդ Դաւիթն ասաց. «Այ չար անդգամ, սիրտս ատում է որ մի գուրդ զարկեմ, քեզ գետնի տակ տանեմ. երկրորդ անգամն է, որ ինձ խայտառակում ես»: Այն ժամ միայն Դաւիթն այն Դաւիթն էր, թանդուղն էլ իւր սիրած խանութին էր: Մէկ մէկի առան եւ դարձան եկան թանդուղի քաղաքը կանչեցին թանդուղի հօրը, եւ Դաւիթն ասաց. «Բո աղջիկը չե՞ս տալ ինձ»: Այդ ժամ թափումը թափումը թափումը թափումը թափումը

Հայրն ասաց. «Թէ կ'առնես եւ կըմնաս այստեղ, կըտամ. իսկ թէ պիտի առնես գնաս, չեմ տալ»:

— Կ'առնեմ, կըմնամ այս տեղ եւ չեմ տանիլ, ասաց Դաւիթը:

Այս խօսքը երբ որ առան բերեցին անուեցին նոքա պսակըն արեցին ու եօթն օր եօթը գիշեր հարսնիք կատարեցին: Ժամս դու այնքան չգարստամ առա միջոտմայ բարձր մի ընտ միայն ընտ բլը միջոտմայ բարձր մի ընտ

Մտն յգլխապա

սիյաւ զ զոյաղէ յի բլերէ: Կրանայր զո շատմք շար
 բնառո մլան զմ: Իոյմիաթ յաղղ զձն զմտմք զմ յգմիզմ
 սաղղ շարանիքից մի ժամանակ որ պնդու: Աստուած նս-
 ցալ մի տղայ տուեց յմ նեյա զն շամբնայ զիցոն զի տո
 Բաւիթը տանը չեր: Երբ քո նորան իմաց արին՝ այնպէս
 ուրախացաւ: որ չէր էլ ուզում ճանապարհ թէ այդպէս
 բախտանորուել է: Եկաւ եւ Խանդուզ խանու մին ասաց.
 «Թէ որ այդ տղան իմն է, նորա վերայ մի նշան մի զօ-
 րութիւն պիտի լինի»: Ասաց եւ գնաց միւշեւ որ պատաս-
 խան տանեն նորան: Իսկ յմ նաւրա յմն զն յնիյաւ
 աստ Բերեցին տղային խանձարուր գրեցին եւ կապերի փոխ-
 նակ գութանի շղթայով փաթաթեցին տղայի վերայ: Երբ
 որ տղան լաց եղաւ եւ ձգձգուեցաւ օրօրոցի մէջ, նորա
 վերայի շղթան կտոր կտոր եղաւ: Աստասխան գնաց Բաւ-
 թին թէ տղան լաւ տղայ է, շղթան կտորեց: միայն մի
 ձեռքը արաքաւոր է, խուփ արած է, եւ ոչ ոք չի կարո-
 զանում բանալ նորա ձեռքը: Եւ ինչոքս բղար յի զո զ
 Եկաւ Բաւիթը, նստեց եւ մտնկան ձեռքը այնքան մա-
 ժեց, մինչեւ որ բացեց. տեսաւ որ ձեռքի մէջ արեան նիշ
 կար, ասաց «Հայ, Հայ» աշխարհքը մի կաթիլ արիւն է արել
 դրել իւր ձեռքի մէջ. եթէ դա ողջ մնայ, զարմանալի բա-
 ներ պիտի դուրս գայ դորանից: Կրկնոյս ոմն զաստ միկի
 զի Բերեցին կնքեցին եւ անուենը գրեցին Մհեր: Եւ
 աստ նմն շատմք սմնաւ յոյս զն յայ: Եւ աստ
 րաստ յիմառ նմն զմ սէ* նամակ յեմնա զ
 զնիյաւ
 աստ Անցաւ մի ժամանակ տղան մեծացաւ: Բաւիթը թն-
 դեց տղային Կնքուեան իւր պապի եւ մեծի մօտ, իսկ ինքը
 Խանդուզ խանու մին առաւ ճանապարհ ընկաւ, որ տանի
 Սասուն իւր ազգականներին ցոյց տայ, եւ այն տեղ էլ
 Հարսանիքը տօնէ:

Իսկ Բայց ճանապարհին շատ թշնամի ազգեր կային նոցա
 Հետ պէտք է կռուէին: Այսպէս օրինակ Խլաթցիք զօրք
 ժողովեցին ու պարիսպ կապեցին Բաւիթի դէմ, եւ սայլե-
 ով մտգարիս (պատուար) շինեցին կռիւ սկսեցին: Բայց
 միայն Բաւիթը չէր նոցա դէմ, Խանդուզ խանու մին էլ մի
 տղայ մարդ էր կռվի մէջ: Խանդուզը մղրախի կոթով զար-
 կում էր պարիսպը բանդում էր, եւ սայլերը ձգում էր
 երկու ժամ ճանապարհի հեռաւորութեամբ. իսկ Բաւիթը
 կտորում էր զօրքը եւ գնում էր առաջ:
 Բաւիթը դարցաւ ասաց. «Խլաթցիք, դուք ի՞նչ ան-
 պատկառ մարդ էք, որ մի Հարսի դէմ էք կռվում. թէ
 պատիւ կայ ձեր մէջ՝ թողէք Հարսս տանեմ Սասուն, յե-
 տոյ գամ եւ կռուենք:
 Նորա թէեւ ամաչեցան, բայց չը հաւատացին: «Որ
 այդպէս է, ասացին, ուրեմն երգուիր քո ծոցի Սուրբ
 Նշանով որ հաւատանք»: Բաւիթն էլ ձեռքը տարաւ, որ
 իւր խելքով սանդրի վերայ պիտի դնէր ու երգուէր, բայց
 ձեռքը դիպաւ Սուրբ Նշանին: Սուրբ Նշանի հնարն
 ու զօրութիւնն էլ այն էր, որ նորանով երբէք չը պէտք է
 երգուել էր:
 Խլաթցիք ճանապարհ տուին, Բաւիթն առաւ Խան-
 դուզին ու տարաւ Սասնոյ բերդը:
 Ծեռքը տարաւ ծոցը եւ տեսաւ, որ Սուրբ Նշանն էր
 ընկել այն կողմ, որի վերայ ինքը երգուել էր եւ ասաց.
 «Այսուհետեւ իմ բանը աջուկ չէ: թէ գնամ՝ զուր է,
 եւ թէ չգնամ՝ դարձեալ զուր է: Բայց որ երգուել եմ,
 պիտի գնամ»:
 * * *
 Վեր կացաւ եկաւ կռիւ անելու: Կռիւն սկսեց, բայց
 Խլաթցիք նորան նեղը լծեցին, նորա ձին խթուեցաւ մի
 շամբի տղմերի մէջ. հազիւ հազ այդ տղմից ազատուե-

լով՝ եկաւ ջրի մէջ լուացուելու: որ ցեխից մաքրուի: Այդ ջրի ափէ վերերի մէջ մի չար աղջիկ էր կենում, որ ամէն լողացողի վերայ նետ էր արձակում եւ սպանում: Երբ որ Դաւիթն էլ միամիտ լողանում էր, աղջիկը դարանամուտ եղած մի նետ զարկեց նորա թիկունքին: Դաւիթն զգաց, որ այս զարկը մահաբեր է: կանգնեց գորաց: Ճայնը հասաւ Սասուն:

Դաւիթի ճայնը լսելով՝ Սասնոյ մէջ մէկ տեղ ժողովեցան Ձէնով Ուլանը, Խոր Գուսանը, քեռի Յորսար, ձնճղափորը, Րիկը, Յանվէգին: Ձէնով Ուլանը Սասնից կանչեց. «Դաւիթ, մենք գալիս ենք»: Եւ շապաւով եկան Դաւիթի ծոցուածքէն: որ արդէն ջրի մէջ լսել էր իւր եղբոր ճայնը: նորա հասան ջրի մօտ եւ գտան Դաւիթին:

«Ձէնով Ուլան, ասաց Դաւիթը, ինձ վիրաւորողը մեր գորուալու ճայնն առնելով՝ անշուշտ երկիւղից կիսակենդան ընկած կը լինի. գնացէք նորան գտէք, նորա դատաւաանն էլ առնեմ, այնպէս մեռնեմ»:

Փնտռեցին գտան, որ մէկ չինի աչքեր աղջիկ է: Դաւիթը դորա ստը ոտի վերայ դրեց: քայեց ճըւտեց, երբ որ այդ հրէշ աղջիկն էլ չկար, մարդիկ եկան այդ կողմերը գիւղ շինեցին, անունը դրին ճըւտիս. ճըւտիսն էլ յետոյ դառաւ ձապկիս, եւ այդ գիւղը այդ անդունով մինչեւ այս օր կայ:

* *

Դաւիթն իւր սպանողին սպանեց, բայց ինքն էլ մահու էր մօտենում: Եղբայրներն ու քեռին առան Դաւիթին գնացին Սասուն. չորս օրից յետոյ Դաւիթը մեռաւ:

Եղբայրները մեծ աղմուկով վերջապէս իւրեանց մէջ վճռեցին, թէ Խանդուղին որքան հարսենմաս տան իւրեանց կալուածքներից, եւ գնացին նորան սփոփելու ու սղջութիւն ասացին: Իսկ Խանուժը անմխիթար ասաց:

«Հէ՛յ, Դաւիթից յետոյ՝ ես սոցա ձեռքին պէտք է նայեմ եւ սոցա առակը պէտք է լինեմ»: Գառ մի ցմն ցղմնցաց մանկով եղբայրներն եկան մէկ մէկ կանացին: Խանդուղ խանում, քոսեւ սուգը մի հագնիր: Դաւիթ մեռաւ, ես փոխարէն. ողջ դիր:

Խանդուղը երբ որ այս լսեց՝ ասաց. «Գնացէք դուրս, իմ պատասխանն այն տեղից դուք կը լսէք»: Եւ նորա գուրս գնացին: իջան ներքեւ, իսկ ինքը վեր ելաւ բերդի գլուխը, եւ այն տեղից մտերբը փետելով՝ գեախը գլորեց իրան: — Նորա գլուխը դիպաւ մի քարի եւ ծակեց նորան. այդ քարի մէջ լցնում են Սասնոյ կէս չափ կորեկ եւ ծեծում են: սանդի տեղ. Խանդուղի եօթնամիւղ ծամի տեղը դեռ մինչեւ այս օր երեւում է: եւ այժմ էլ այդ սանդը այն տեղ է բերդի առաջ:

Թ.

Հաւարուեցան Դաւիթի եղբարքը Խանդուղ խանումի վերայ, ձեռ տուեցին ծծերին, տեսան որ կաթ կար, ըստ որում երեխայ կար:

Ժողովեցան միասին եւ ասացին. «Գուցէ ինչ որ եղել է, այն տեղ է եղել»: Եւ գնացին հասան Կաղզուան եւ տեղի նըստողին ասացին. «Մեր եղբոր ու հարսի այս տեղ երեխայ կայ ո՞ւր է»:

— Ոչինչ չկայ, նորա պատասխանեցին:

«Մեզ նշան կայ, ասացին Դաւիթի եղբարքը, մեր հարսի ծծերում կաթ կար:»

— Մի աղջիկ է եղել նորանից, եւ մեռել է, պատասխանեցին միւսները: Բայց սուտ էին ասում: Իւրեանք գետնի տակին մի այր էին փորել, Սհերին դրել էին այդ այրի մէջ, եւ նորա վերայ պահապան:

«Մեր մեռելներին էլ նշան կայ՝ ասացին Դաւթի եղբայրները՝ մեր մի տարեկանը մեր կէս հասակն ունի՝ իսկ երկու տարեկանը երկուս էլ կային»։ Եւ գնալով գերեմանները նայեցին եւ տեսան, որ իւրեանց նշանով գերեզման չկայ։

Ձենով Ուլանն ասաց. «Կաշիներ բերէք, ինձ փաթաթեցէք, գողամ՝ որ մեր տղեն իմանայ»։

Ձենով Ուլանին փաթաթեցին կաշով, եւ նա գողաց, Մհերը նորա ձայնը ճանաչեց եւ կամենում էր դուրս գալ բայց նորա պահապանն ասաց. «Սյր ձեր ազգի ձայնը չէ՝ այլ երեխայք թմբուկ են՝ զարկում»։ Բայց Մհերն երբ որ երեք անգամ ձայնը հասկացաւ, դռները կոտորեց եւ դուրս եկաւ։ Դուռը դռան կոտրեց. առաջին դռանը աքացի զարկելով նա գնաց դիպաւ երկրորդ դռան, երկրորդն երրորդին, եւ այսպէս եօթը դռներն էլ ջարդեց, դուրս ելաւ։

Տեսաւ, իւր հօրեղբայրներն այդ տեղ են, հայրն այդ տեղ չէ։ Հարցրեց նոցա, եւ իմացաւ, որ Խլաթցիք ողանել են նորան։ Լաց եղաւ եւ երեսի վերայ գետինն ընկաւ։ Հօրեղբայրները թափուեցան վերան, եւ ինչ որ արեցին՝ չկարողացան բարձրացնել։ Մհերի արտասուքը գետինը ողողեց եւ գնաց։

Երեք օրից յետոյ հաղիւ ուղղուեցաւ Մհերը. Հեծաւ հօր քուռակը եւ գնաց Խլաթ, քարուքանդ արեց։ Քանի որ այսպէս աներում էր, բարձրանում էր Նեմրութի գլուխը. եւ եթէ այն տեղից տեսնում էր, որ մի երգիլից դեռ էլի ծուխ է բարձրանում, միւս անգամ դառնում էր, ջնջում էր։ Ամենից վերջը տեսաւ, որ մի պառաւ էր մնացել, նորան էլ չխնայեց, ասելով. «Թէեւ հոգուս մեղք եմ անում, բայց իմ հօր սպանողի ծուխն ու մուխը պէտք է կտրեմ»։ Եւ կտրեց։

Սյր տեղ հեռեցաւ առաւ հօրեղբայրներից, նորա դարձան իւրեաց տեղը. իսկ ինքը գնաց Տոսպայ բլուրը, եւ ասում են, որ մինչեւ այժմ էլ այնտեղ է, եւ մինչեւ այժմ նորա ձին տեսնում են, որի վրայ նստած պատրաստ կայ, որ գայ եւ աշխարհքը չար լծից ազատէ։

(ուշաքաշամ) (ուշաքաշու) **Ժ.**

Հաբարձման գիշերը Մհերի այրի դուռը բացվում է, եւ հրաման չըկայ, որ նա դուրս գայ, գետինը նորան չի վերցնի, ստբերը կը մխուխն գետնին։

Մի օր Համբարձման գիշերը մի նախորդ տեսնում է, որ Մհերի դուռը բացվում է. նախորդը մտնում է ներս։ Մհերը գորանից հարցնում է. «Դուք ի՞նչպէս էք ուտում աշխարհքը»։

Նա էլ պատասխանեց. «Խեղճով»։

— Հէյ, հէյ, մէկ էլ ստաց Մհերը, մեր ժամանակ լաւ էր. մենք ուժով էինք վայելում աշխարհքի բարութիւնը։ Հիմա նախորդը հարցրեց. «Մհեր, դու ե՞րբ պէտք է դուրս գաս այդ տեղից»։

Նա էլ ստրան. «Երբ որ ցօրենը լինի սալօրի չափ, եւ գարին մասուրի չափ, եւ ամենայն բան իմ ուժի չափին հասնի, այն ժամանակ միայն հրամանք կայ, որ այս վիճակից դուրս գանք»։

Դեռ մինչեւ այժմ աշխարհքը Մհերից բաժանուած է մի դռնով։

ՏՈՂՄԱԿԱՆ ԱՂԻՒՍԱԿ

Բաղդադի Խալիֆայ Գերի աղջիկ
(կուսպաշտ) (խաչապաշտ)

Կապուտկողի 2. Մուսոլի Աբամէլիք Սանասար
Թագաւոր Թագաւորի կին

1. աղջիկ

1. Մսլամէլիք

2. Յանվէգի, Ձէնով Ուլան, Խոր-Կաղզուանի Թագաւոր

գուսան, Ճնճղափոքրիկ, Դաւիթ Խանդուղ

ՄՏԵՐ

ԺԱՄԱՆԱԿԱԳՐԱԿԱՆ ԱՂԻՒՍԱԿ

Սենեքերիժ՝ Քրիստոսի ծնունդից շատ առաջ էր, կուսպաշտ էր. այն ժամանակ Հայերն էլ կուսպաշտ էին, Ս. Կարապետը չկար:

Բաղդադի Խալիֆները՝ Քրիստոսի ծնունդից յետոյ, ոչ թէ կուսպաշտ, այլ մահճեղականներ էին:

... ամէն ինչ որ արեւմտեան է ... արեւմտեան է ...

Յ Ա Ի Ե Լ Ո Ի Ծ Ա Ք

Սուրբ Կարապետ

Շատ Հայեր եօթը շաբաթ պատ են պահում եւ եօթը տարի շարունակ այդ կրկնում են որպէս զի Սուրբ Կարապետը իւրեանց խնորածը, իւրեանց մուրազը, կատարէ: Մեր աշուղները շատ երգեր ունին շինած: Եւ մեր ժողովրդի մէջ էլ շատ աւանդութիւններ են պատմուում Ս. Կարապետի մասին: Ահա մի քանի կտոր այդ երգերից եւ աւանդութիւններից:

Սուրբ Կարապետ կագնեց յուսով,
 Գեա Յորդանան լցուեց յուսով,
 Քրիստոս քո գիրկ կմկրտեցին,
 Մկրտարող Սուրբ Կարապետ:

Դու աղա ես, դու վեգիր ես,
 Ամէն սրբոց գլխաւոր ես,
 Մարիամ Կուսին դու քաւոր ես,
 Մաքուր քաւոր Ս. Կարապետ:

Սուրբ Կարապետ գլխատեցին,
 Ղայաթ քաղբէն որ հանեցին,
 Մարմին դաթրին որ բարձեցին,
 Մշու սարի մէջ թաղեցին:

Սուրբ Կարապետի գերեզմանի վերայ Լուսաւորիչը մի եկեղեցի կանգնեցրեց, որ Հայերի մեծ ուխտատեղի է: —

Ուխտաւորը հեռուից տեսնում է անտառախիտ մի լեռու, որ կարծես թէ մի մեծ գլուխ է մագերով. դա է «Մշու ծամը», որի վերայ եկեղեցին է շինած:

Ձորս բոլոր մեծ դաշտ է,

Ձորս բոլոր Հայու ցեղ է,

Բարձր գմբեթը անոյշ տեղ է:

Երբ որ «Մշու ծամը» թուխ ամպեր կանգնած, դու- մանով է ծածկվում՝ Ս. Կարապետը գիւղան է անում. ամէնի դարդին դարման ու գեղ է անում:

Ս. Կարապետը բարձր է բոլոր, ձամիէք ունի ոլոր մոլոր,

Կերթայ կու գայ շատ ուխտաւոր, թէ ձիաւոր, թէ ոտաւոր:

Մուրադ կու տայ ոտաւորին, Ձուղաբ կու տայ ձիաւորին:

Խցեր ունի անթիւ անդար,

Միշտ անպակաս մէջը հիւրեր.

Իննաղբիւրն է անմահական,

Տակի ջաղացք խիտ հրաշական,

Փուռն ու օջախ Ս. Կարապտի,

Միահատիկ սաղ աշխարհքի:

Ս. Կարապետը բոլոր դեւերին յաղթեց եւ ծառայ շի- նեց: Կաղ դեւը ամենայն օր վառուած կրակների մոխիրը շալակում է եւ գետնի տակով տանում, հեռու թափում այն տեղ, ուր որ Փրէքաթման անունով մեծ բլուր է ձե- ւացել: Ս.յդ կաղն է Ս. Կարապետի փոշեհան, մինչեւ Քրիստոս գայ դատաստան:

Ս. շխարհ ժողովան, եկան քո տես,

Լոյս կը փայլէր քո սուրբ երես:

Ամեն աղբատ մարդու տէր եմ,

Իարդի դարման Ս. Կարապետ.

Ծառայ կ'ըլնեմ քո շնորհքին

Շնորհք տուող ամէն աշղին,

Մուրադատու Ս. Կարապետ:

Երգ շինականաց *)

Լուսնակն անուշ, հովն անուշ,

Շինականի քունն անուշ,

Ծագեց լուսնակն երկընուց,

Հովըլի փողն էր անուշ.

Հօտաղն եղներ կ'արածայ,

Մանճիալ պառկեր, քունն անուշ.

Զրդըղղուն քամին կը փրչէ,

Մովային հովն էր անուշ.

Ի աշտեր ձորեր մընջեր են,

Զրեր գլգլան՝ ձէնն անուշ.

Հաւքեր թառան ուրենց քուն,

Բըլբուլի տաղն էր անուշ.

Անմահական հոտ բուրբի,

Քափուր վարդի հոտն անուշ:

*) Այս երգը արտատղում ենք «Նահապետական և Հայրե- նի աշխարհքից», որով միանգամ ընդ միշտ յայտնում ենք, թէ այն տեղ շատ կան այնպիսի գիւրդմունքի յօգուածներ, որոնք կա- ըող են երկրորդ տարեշրջանում ևս կարդացուիլ, եթէ ուսուցիչը այդ հարկաւոր համարէ և չբաւականանայ այս տեղ մատուցած նիւթի քանակութեամբ:

Նաւակոծեալը Վանայ ծովու մէջ:

Նաւով Աղթամարայ ելանք
Դէպ Աւանուց ճամպարհն ընկանք.
Ոստանայ դէմ երբ մենք հասանք,
Սեւ օրուայ սեւ արեւ տեսանք.

Թուխ ամպեր երկինք պատեցին,
Սասող լուսնակ մէկ տեղ կորսուցին,
Պինդ պինդ քամիներ փչեցին,
Ափ ցամաք աչքէս խլեցին:

Գոռաց երկինք, գոռաց գետին,
Խռովեցաւ ջուր կապուած ծովին,
Չորս կողմից կրակտեց երկինք,
Սեւ սարսափ իջաւ իմ սրտին:

Երկինք կայ գետին չերեւայ,
Գետին կայ երկինք չերեւայ,
Սարի պէս գնդդներ կու գայ,
Խոր անդունդ առջեւ կը բանայ:

Ծովը գու թէ Աստուած կը սիրես:
Խեղճ անձարիս գու թ մի անես,
Ինձ քաղցր արեւէս չհանես,
Քարէսիրտ մահին չմատնես:

Ամա՛ն ծովեր, ահե՛ղ ծովեր,
Ինձ մի տանիք պաղի հովեր.
Ձեզ կ'աղաչեն իմ արտասուքներ,
Ու սրտիս հազար բիւր ցաւեր:

Ծով գազանն իսկի ողորմ չունի,
Պըւած սրտիս ձէնիկ չլսի.
Արիւն երակներս կը պաղի,
Սեւ գիշեր աչքերս կ'իջնի:

Գնացէք ասէք իմ ծնողին,
Թող նստի լայ իր սեւ որդին.
Թէ Հանէս կուր եղաւ ծովին,
Թաւա գընաց արեւ կտրըծին:

Օրիորդի սև օրը:

Վսիկ թոյն օր աստղը թաւա կորաւ,
մարմը բո՛ւ լուս արեւդ խաւարեցաւ.
Նե՛յ զո սը Մեծ իշխանն ըեզ տուել է
Նազմ Նոյ, Թաթար խանին՝ հետըն տանէ.
Նի՛մի՛յ իմ զըլխիս, վայ ըեզ Շուշան,
սի՛յժք Գերի գնացիր Թաթարստան.
- ուր բուռայ Լոյս հաւատըրդ պէտք է մոռնաս,
Նամասթայ Մահամետի կրօնքին դառնաս.
- այ՛ մե՛կ թեղծիկ, է՛ս էր քո արժանին,
Նամասթայ Որ գու ըլնիս կին Թաթարին.
մատ ձե՛յ գ Դու պէտք էիր ըլնիլ տիկին,
Նամասթայ Տիկնանց տիկին մեծ իշխանին.
գո՛ղգո՛ւ ու եւ ոչ էսպէս անօրինին.
Նամասթայ Ձեռը կապած ըլնիս գերին:
- մ՛ զանաւ Վաթսուն տարի եմ ես ձեր դրան,
Նամասթայ Հէրդ պապերդ են իմ կրօն
մի՛քմա ծո՛ւած սընած, իշխան եղած,
Նամասթայ էսպէս մին ցաւ ես չեմ տեսած:
- ու՛մարմը Սկաջդ բաց լըսէ խրատիս,
անօրդ Նիկի Մըտիդ պահես էս պառաւիս.
անապ Նոյ Ուր որ գընաս, ինչ տեղ ըլնիս,
պըյի Հաստատ մընաս լուս հաւատիս:
Ձմուռնաս Հայոց ազգիս:

Միշտ հանապաղ նրբան օգնիս:
 Ամենայն ժամ միտքըդ ձրգես:
 Հայրենեացդ պիտանի՛ լնիս:
 Է՛հ, Տէր ընդ քեզ, գընաս բարեւ,
 Քրիստոս պահէ քո լոյս արեւ:

Տաղ վասն Ղարիբուլթեան:

Վայրի հաւիկ մի եմ, բռնած ու բերած գրած զիս ի
 նեղ զնդան
 Զուրախանայր սիրտ բաժանելոյս յընկերացս որ չեմ
 յիմ երամ:
 Սրտաբեկեալ եմ, միջակոտոր ճար շունիմ, զի՛նչ լինիմ
 գերիս:
 Եթէ գբուլթուլն ու տատրակ բերեն ինձ երգասաց գու-
 սան, չուրախանամ:
 Եթէ հազար գոյնգոյն փետուրներ ինձ բերեն խա-
 լաթ տան, չուրախանամ:
 Եթէ զշաքարն ի մազածու բերեն կերակուր ինձ տան,
 չուրախանամ:
 Եթէ հազար թախտի հուքմն ինձ տան ու հարիւր
 հազարի տէր առնեն, չուրախանամ:
 Եթէ բիւր բիւրոց ինձ ծառայ բերեն, անհամար հե-
 ճիւղներ չուրախանամ:
 Եթէ զարսպս ինձ շինեն, ոսկուով զարգարած, անգին
 մարգարտով, չուրախանամ:
 Իսկ եթէ հնար ճարակ լինէր ինձ ելնել ի նեղ զնդանէս,
 եթէ լինէր որ թուչէի, բարձրանայի, տեսնէի զիմ երամս,
 Խաղալով, ճախրելով ու կանչելով խառնիլ յիմ երամս,
 Յայնժամ ուրախանայր սիրտ բաժանելոյս,
 Յայնժամ խառնէի յընկերացս երամ:

Տաղ վասն մահուան

Քանի՞ դատիս ի հետ մեղաց,
 է՛ անզգամ մարդ կատաղած,
 Զայնչափ չարիք որ գոծեցիր,
 հերիք արա՛, դարձիր՝ մեղաց:
 Ի յԱդամայ մինչեւ այս օր
 շունչ կենդանի զերծ չը մնաց,
 Գիտեմ չը լսես խրատու գրոց,
 մեղաւորաց թ՛ինչ կայ պահած:
 Ով որ ունի բերդ ու քաղաք,
 դարսպս ունի ոսկով ծեփած,
 Յետոյ եթող զամէնն անտեր,
 ներքեւ հողուն է նա պառկած:
 Ով որ խմէր զանոյշ գինիւն
 զինքն բտեր քան զխոզ ուռած,
 Տեսայ զնա խիստ ատելի,
 չանուշահոտ գէշ մի ձգած:
 Ով որ հեծնուր ձի բարձրավիզ,
 ու թուր քաշէր ամէն դեհաց,
 Տեսի զնա խիստ փոշիման,
 երկու փայտի մէջ էր պառկած:
 Է՛ Յովաննէս Թուրքուրանցի,
 սրտի մտօք զականջդ բաց, յգաս բիզլան
 Ստէնն արա՛ քեզ ճար շուճտով,
 անդէն առնու՛՛ սլրսակ փառաց:

Հայոց աշխարհիկ:

Պարտաւորութիւնք ի ստորին վերել:

Հայոց աշխարհիկ, գարունդ է հասել,
 Ահա գեղեցիկ գարունքն քո եկել.
 Ո՞վ դու ի վաղուց մտնողած հայրենիք,
 Ո՞վ դու իմ սրտիս անմոռաց տեղիք:
 Ահա գարունիկդ եկել է եկել
 Աւագ Մասեայ ծայրն՝ ընդ քեզ հաշտ հայել.
 Այն սեւ սեւ ամպերն են դարձել ի փախ,
 Այն ճերմակ ճերմակ սարերն են անվախ.
 Զընիկն ի ծոցին բացեր է ճանապարհ,
 Բաղցրիկ կրկնջով գլորէ գետս հազար.
 Յայն բարձր ժայռից, որ երկնուց են մօտ,
 Կենաց օրհնութեան ծագէ առաւօտ:

Ահա քո բլուրներն, Հայոց աշխարհիկ,
 Այն քո բիւր բլուրներ ու բիւր փտակիկք,
 Հազար քո ձորերդ ու հազար քո դաշտ
 Տարան ցուրտ ձրմեռդ ու ձիւներդ շատ.
 Լերինք ու հովիտք ընդաբձակ ու լայն
 Նաշխուն զարգարին նոր հարսին նման.
 Կապուտակ սարերդ գոյնզգոյն պըսակ
 Կապեն ի գլուխ զինչ նոր թագւորակ.
 Ի ծայրից սարից, որ երկնուց են մօտ,
 Փռուի մինչ իխորն հօրոտն ու մօրստ.
 Գետեզերքն ամեն բացել են շուշան
 Պայծառ դընդըղնով ցընըղկեն գընան,
 Սարեզերքն ամեն գվարդն երեւցուցին,
 Ահ կարմրուկ վարդեր, գաւալք եղեմին:

Պրլպուլն ի հեռուանց թողեց ճրգնարան
 Ծովեր ցամաքներ թեւեց անգուժան,
 Կանչեց ի յօդուն երեք հետ բարեւ,
 Ոտկունքն գըրաւ ի սարին վերել,
 Սարին վերեւէն ի վարդին տերեւ,
 Հայոց աշխարհիկ, քեզ երեւ բարեւ,
 Սարեկն ի սարին եկաց ու մընաց,
 Անմեղ նախընծով եղաւ երգասաց,
 Արագիւն յերդիս մաքրեց իր բունիկ,
 Կանգնեցաւ կրդաց «Հայոց աշխարհիկ»:
 Արտուտիկն թռաւ, թռաւ թռաւ վարուվեր,
 Մանրիկ ճրլըլով ատաց շատ բաներ:
 Տատրակիկն իջաւ, իջաւ ցած ու ցած
 Կըրծկունքն ի գետին ըզլս՝ վա՛ւ ճըւաց:
 Հովիւն ու հօտաղ, գառիկն եղն ու կով
 Գոհացան զՍասուած՝ մարգեր շուրջ գալով:
 Հանց քեզ Տերն է տուել գարուն գեղեցիկ,
 Որ դրախտի նմանիս, Հայոց աշխարհիկ,
 Դրախտիկն անցեալ քեզ դարձեալ գայ գարնամբ,
 Զինչ պայծառ արեւն, որ ծածկէր ի յամպ:

Ք.

Բայց նահապետիս ինչ ասեմ ծերուկ,
 Որ եմ քան զամէն ծաղիկ վաղանցուկ.
 Իմ գարունս անցել ու հասել աշուն,
 Յամքած տերեւուկս ըսպասեմ հովուն,
 Թէ երբ ի լերանց ծոցուն փչէ խոր,
 Զրգէ անկսկի՞՞ զիս ի մահուն ձոր:
 Նահապետիս կեանքն եղաւ բաւական,
 Խընդութեամբ կեցաւ ի յիւրն Հայաստան,

Ժամ է, որ երթայ ի յայն հայրենիք,
 Ուր իսկի չը զատուին եղբարք սիրելիք
 Խընդուժեամբ կ'երթամ քեզնից՝ Հայաստան,
 Քեզնից առած հողս՝ ի քեզ տամ թաղման:
 Ի քո ծոցէդ վեր կանգնեցաւ Ադամ,
 Ես ի քո ծոցէդ տ'եղնեմ անթառամ:

Ա՛յ մանկտիք, եկէք շուրջ նահապետիս
 Ականջ դիք շայր հօրդ յետքի ձայնիս:
 Պլպուլն ու սարեկն երգերն են նորել.
 Իմն հետ տատրակին հողու հաւասարել:
 Մանկտիք, զիս Հայոց հողն ու ջուր սնուցել,
 Ես այն հողն ու ջուր սըրտով եմ սիրել.
 Հայրենեաց հարուստ է հող, ջուրն անուշ,
 Քանց օտար վարդ քաղցր է հայրենեաց փուշ.
 Հայաստանի օգն է քաղցր ու բարակ,
 Հովերն են անուշ, պայծառ վրտակք.
 Զուրն ու պրտուղն համ տան անմահութեան,
 Խոտն ոսկեզօծ է զգառներուն բերան.
 Յոսկեթել ամպոց յայգուն զովագին
 Թորթոր իջանէ ցօղիկ մանրագին,
 Կարմիր ճաճանչով արեւուն շաղուած՝
 Գայ ի խաւըրծիլ մանանայ կենաց:

Ո՛հ լերունք ծաղկած, ո՛հ ջուրք ծիծաղկոտ,
 Զանուշիկ հովերդ ի յիս ածէք մօտ.
 Հողմունք անուշիկք եկէք մօտ ի յիս,
 Շունչ ու երգս առէք, տարէք ի Մասիս.
 Տարէք վերջի շունչս ի տուն տապանին
 Ու լսեցուցէք զաւակաց Թորգոմին:

Ձեզ կ'ասեմ, մանկունք, սիրունք, նազելիք,
 Որոնց է բնական Հայոց աշխարհիկ:

Մ'ուրանայք զերկիրդ ու զազգըդ սիրուն,
 Ծառն՝ արմատով ծառ, տունն՝ հիմամբ է տուն:
 Ք.

Մեր Տեր ի յերկնուց ծայրէն երբ իջաւ,
 Երկրիս հիման քարն յԱյրարատ դրաւ.
 Այն մեր Մասիսու երկնաձեւ սարէն
 Աչեց ըզբոլոր՝ վերացաւ նորէն.
 Հոն չափեց սահման իւր նախաստեղծին,
 ԶԵփրատն ու զԵրասխ բաժակ դրաւ դրախտին.
 Կենաց փայտի ծառն ի հոն ծաղկեցաւ,
 Զար գիտութենէ բարին մեզ տըրուաւ.
 Ի Հայոց հողէն կազմեցաւ Ադամ,
 Զօգն Հայոց Եւան Տըծեց քաղցրահամ.
 Աչքերն պայծառ, երեսքն աննրման
 Հրեշտակաց առջեւն հոն հանդիսացան.
 Ծաղկունքս այս ծընած են ի յայն ծաղկոց,
 Որ Եւայի պսակ եղան ու նրստոց.
 Այս մեր սարերու ծերուկ արձագանք
 Աստուծոյ ձայնին տըուին պատասխանք.
 Աստից երգք սիրոյ ու ապաշխարութեան
 Երկինք ի վեր նախ յերկրէս վերացան.
 Սրեամբն Աբելի Քրիստոս հոս զենաւ
 Կըրկին եւ կըրկին մեզ յոյս խոստացաւ.
 Ադամ ծերունին այս սարիս ներքեւ
 Զաւակացն ասաց զիւր յետին բարեւ.
 Այն ձորիկն ի վայր լալով գնաց Եւա,
 Գլուխն ի քար դըրաւ կարօտ Եդեմայ.
 Ի հոն են նընջել մարդիկն առաջին,
 Որ հետ հրեշտակաց զԱստուած օրհնեցին...

Երբ գոռաց երկինք ու գեօին սարսեց յայտ
Ամպերն ի ծով, ծովն ի յամպեր վազեց յա մտտ
Այն սարին ծայրէն նոյ մտաւ ի տապան
Զրագունդ երկրիս շուրջն եկաւ մանուման.

Իջաւ բազմեցաւ ի բարձրըն Մասիս:

Զազու աղաւնին գրրկեց աւետիս:

Երկիրս էր գարտակ: անապատ աճեց:

Լոկ ի Հայաստան կայր մարդկու թեան տեղ:

Մենք ենք հարազատք ծեր նոյի ծընունդք:

Որ ժառանգեցինք զհովիտս ու յերունք:

Ք.

Նախանձեցաւ Բէլ բրոնաւոր արքայն:

Զհասակն անճոռնի կանգնեց բարձր ու լայն:

Շատ զօրքեր շարան բերաւ անհամար:

Թուխ արեւ բրոնեց մեր երկնուց պայծառ:

Լըսեց Հայկն արի: ձէնեց քաջերուն:

Սարն ի վար վազեց զինչ կայծակ յամպուն:

Զաղեղն լարեց կամրջի նրման:

Որոտաց թրուց բզնեան գերան:

Զերկաթն ու պղինձ կրրծից հսկային

Սըրտովն ու թորով հանեց կըռնկին:

Փլաւ Բէլն ի բըրէն ի խոր Գերեզման:

Զէտ ծուխ սեւ զօրքերն եղան ցիրուցան:

Շատ կրտործուորայք հանեց Հայաստան:

Շատ Բէլեր վուցին քաջքն Հայկի նրման:

Հոռոմն, Ասորին, Մար, Սըկիւթ, Պարսիկ

Հայոց թըրբրուն եղան պատառիկ:

Այս սարեր, ձորեր ու գաշտերս ամէն

Կարմիր են քրտնել, կարմիր խըմեկն:

Ի հոնքեն խաղցել Տիգրան ու Տրդատ
Վարդանն ու Վահան, Աշոտ ու Արմաշտ:

Հոն կրակ է թռուցել նետ Հայոց մանկտին:
Թըզի պէս թափել գունդ գունդ թըշնամեն.

Այս բլուրներուն ծայր դրօշակներ բացուել,
Առիւծն ու արծիւ հետ խաչին փայլել:

Ձէնք ծարուած գայել, դարձել են արբած,
ձըմնոտած ճակատն պարզել են պօակած:

Ընկել են ընկել հոն Հայոց ալ քաջք
Մէկ ձեռքն նիզակ ու մէկարն խաչ:

Թըռել ի դաշտէն ելեր են յերկին
Բազմել հետ Գրիգոր, Տրդատ, Վարդանին:

Ե.

Աբգար թագաւոր մեր քաջ իմաստուն
Թըզթով է խօսեր հեա Աստուածորդայն:

Երնեկեալ ընծայ առեր Բրիտանիէն, մե ըգալեալ
Դեսպան ընդունել զառաքեալն Քարէն:

Զառաջին պատկերն յայն սուրբ դատառակ
Փրկչին կողաբաց Բեղարդն միանի:

Այլ շատ նշխարքներ մասնեք զանազան
Իծոցն է պահել աշխարհս Հայաստան:

Շատ առաքեալներ ունի իւր քարոզ,
Շատ սուրբ հայրապետ ու շատ մարտիրոս:

Իբրեւոր ունի մատրիունք ու տաճար,
Անապատ ու վանք հազար ու հազար:

ՅԱստուծոյ առեր ըզլեղուն ու զգիր:
Թարգմաններ յամէն ազգէ գիրք ընտիր:

Ճարպիկ տղայք դրրկել ի Ստամպուլ յԱթէնք:
Հայն հոռոմ լեզուով յաղթել է զձեկներ:

Շատ գրքերուք գրեր մեր հարքն ու մագդաթ
 Ձեռ ցորեն դիզել քանց բարձր Արարատ
 Բայց ափոռն հիմիկ—որ չար թըշնամիք
 Իսկի չեն խնայել Հայոց աշխարհիկ,
 Եկեղեցիք, վանք, գրատուն, զարպաս
 Զարկել են թըրով հըրով դաս ու գաս,
 Զազգն ընչօք տեղօք քանդել ու գերել,
 Դէմ չորս հովերուն տըւել ու ցըրուել,
 Աւաղ քեզ, աւաղ, Հայոց աշխարհիկ,
 Տուն երկնանըման, փըլած տաղարիկ...

Այլ ի՞նչ ափսոսամ ըզքեզ, Հայաստան,
 Երբ ձեռքն Աստուծոյ տեսնում յանդիման.
 Ինքն է հրամայած քակել, ինք շինէ,
 Զինչ ըզհետ ձըման գարուն քեզ բերէ.
 Զաշխարհ մեր սիրեաց Աստուած ի սկզբան,
 Թէ անէծք երեստ՝ սիրոյ էր եւ այն,
 Ի թուխ ամպերէն ելնէ փոթորիկ,
 Ըզհող համբուրեն ծառերն ու մայրիք,
 Տերեւքն եւ ողկոյզքն մարգարտաշար,
 Ի յոտից ներքեւ երթան ի փաւար,
 Ամպն եւ փոթորիկ վազիւ վերանայ,
 Նոր արեւ, գարուն, ծառն ու այգին գայ,
 Արմատք հին՝ նոր ծիւղ, հին ձիւղք՝ նոր ծաղիկ
 Ընծայեն բնութեան, Հայոց աշխարհիկ,
 Դուք այլ կործանած սիւնք, դուք այլ կանգնիք,
 Կապին կամարքդ, ո՛հ, սուրբ Եկեղեցիք,
 Քակեալ վանօրէք՝ շինիք հոգւոյ տուն,
 Դառնան ձեր սողմոնք, ձեր քաղցր ախլունք.

Ե.

Այդ քո աւերակք, Հայոց աշխարհիկ,
 Նըշան մեծութեանդ են, թողմած ծաղիկ.
 Թողմած են՝ բայց վարդ, ցամաք՝ բայց հալուէ.
 Ով ըզքեզ օտար ծաղկան հետ փոխէ՝
 Նա կոյր է անմիտ. զհոտն անմահութեան
 Ընդ սուտ գոյն փոխէ տըխմարն ու տղայն.
 Անմիտ է անմիտ, որ ըզպարծանքն հարանց
 Երթայ վաճառէ ընդ օտար ազանց,
 Աշխըրհիս օրէնք՝ որ ծնողք չը փոխուին,
 Հայրենափոխք չեն, ուրացողք լինին.
 Ծառն՝ արմատով ծառ, ծառովն է արմատ.
 Ռալար մանկտիք, ձեր տակն է Արարատ.
 Պինդ կացէք, Աստուած ցօղէ ի վերէն,
 Ծըլիք ու ծաղկիք քանց վարդ ի թըփէն.
 Զըլնի որ նախանձ չըլնի հակառակ,
 Թէ չէ՝ նման խտու լինի խայտառակ.
 Այլ ծըլին ծաղկին. թէպէտ քըչիկ մ'ուշ,
 Զարկամն մընայ միշտ դըժնիկ, միշտ փուշ.
 Որք մաքուր սիրով կան զինչ աղբըրիկք,
 Տեսնեն քո գարունդ, Հայոց աշխարհիկ.
 Այլ ես, Նահապետ, ցամաք ծերունիս՝
 Երթամ մեր հին հարցըն տամ աւետիս,
 Ասեմ, թէ գարուն եկաւ տանս Հայոց,
 Դուք Նահապետիս ասացէք հոգւոց,
 Ձեր Նահապետիդ՝ տուր կակուղ հողիկ,
 Որ զքեզ պինդ սիրեց, Հայոց աշխարհիկ.

Գամբուղամ. Ս. Ե.
 Երբ մե մայրաքանչան աշխ դրմամբիլայ վրաբա?)

Բաղդադ:

Կար ժամանակս երբ որ Սրբաբները ճաշխարքի կէսը տիրել էին, եւ այն ժամանակ նորա մեծ ազգ էին: Մահմեդականութիւնը նորա տարածեցին: Երայ ամենահռչակաւոր քաղաքնրից մէկն էր Բաղդադը, որ Տիգրիս գետի վերայ է շինած: Մանաւանդ Խալիֆ Հարուն ալ Ռաշիդի ժամանակ այդ քաղաքը շատ պայծառացաւ: Հարսանցաւ եւ այն ժամանակուայ ամենամեծ ուսումն ու գիտութիւնը այդ տեղ էր: Նա այժմ էլ կայ: Բայց հին դրեկ քաղաքից մնացել է միայն մի քանի մինարէներ, պարիսպ, աշտարակներ եւ դռներ: Երեւելի են նորա միջի արմատենիներն ու պարաէզները: Տները դրսից անշուք են, բայց ներսից բազկացած են մի քանի գաւիթներից: Իւրաքանչիւր գաւիթը պատշգամբներով եւ բնակարաններով: Աւեր լաւ բազար եւ արեւելեան ապրանքների մեծ առուտո՛ւք: Բաղդադի ուղտերը եւ մանաւանդ կայսառ սպիտակ էջերը՝ ամենայն տեղ գոված են:

Որքան որ մեծ էր երբեմն այդ քաղաքի եւ միջի նստած խալիֆաների համբար, ինքը քաղաքն էլ մեծամեծ պատուհասներ կրեց: Երկու անգամ ամենասարսափելի ժանտախտ մտել է դորա մէջ՝ օրէնը 4000 մարդ զոհ առնելով: Մարախի բուն հայրենիքը դա է: Շատ անգամ զարհուրելի սով է եղել: մի անգամ էլ Տիգրիս այնպէս սաստիկ վարարուեցաւ, որ մէկ գիշերում 7000 տուն եւ 15,000 մարդ կորլ տուեց: Եւ այսպէս մի անգամ գոռող Բաղդադը հասարակ քաղաքների շարքումն է անցել:

Քաղաքն այժմ տաճիկների ձեռին է, ինչպէս եւ Մուշն ու Ս. Կարապետը:

(Բաղդադի խալիֆաները միշտ մահմեդական են եղել)

եւ ոչ թէ իկուսպաշտ, իսկ Սենեքերիմ, որ ասորեստանեայց թագաւորը իրօք կուսպաշտ էր, քայց Լորա թամանակ Բաղդադը չըմար): Գրգ. Գիլգրոս. Խոսույ ազամ ցո: Եւ ու ուղ մամեյամբքմալ Գիլգրոսսամիգմ միջուրիմ: միջմեծու իշն իտաք գոն ցնրոյ սոս: բծուայս իոչուչն իոյնգոցնա?

Սենեքերիմ և նորա որդիք

Սեր Հին պատմութիւններում գրած է, թէ Քրիստոսից հազարաւոր տարի առաջ, երբ ոչ Ս. Կարապետ կար եւ Հայերն էլ դեռ քրիստոնէայ չէին՝ կար Ասորոց թագաւորութիւն: Ասորոց Սենեքերիմ արքայն իւր Ազրամէլէր եւ Սանասար որդոց ուզում էր կուռքին զոհ մատուցանել, սոքա էլ իւրեանց հօրը զոհեցին, եւ փախչելով եկան Հայաստան՝ մեր Սկայորդի թագաւորի ժամանակ: Նոցանից ծագեցաւ Հայոց երեւելի նախարարութեանց մէկը՝ այն է Արծրունեայ նոխարարութիւնը, որ Հայաստանի կառավարիչներից շատ պատիւ ստացան, եւ իւրեանք ու իւրեանց սերունդն էլ շատ ծառայութիւն եւ քաջութիւն արեցին: Նորա բնակեցան Վանայ ծովի հարաւային ափերում: Եւ Սասնոյ գաւառի շինութիւնն ու սկզբնաւորութիւնն դոցա ձեռքով կատարուեցաւ:

Իուռզուռայ Լստղիկի լողարան

Իուռզուռայ լողարանը երբ որ Մոյր դաշտը մտնու՞մ է եւ կինճառու ձապաղջրի սարերի ու ձորերի քարերին է դիպչում, մի նեղ կլրքձով շատ սեղմուելով գրււ ու գրււ ու ձայն է արձակում, այդ տեղը կոչվում է Իուռզուռայ, ուր հին Հայերի դիցուհի Աստղիկի լողարանն է եղել: Այդ դիցուհին

գիշերները սուփորութիւն է ունեցել լուսացուելու: Շատ երկտասարգներ, բարձր սարերի վերայ մեծ կրակ էին պառոււմ, որ նորա լուսով Աստղիկի չքնաղ գեղեցկութիւնը տեսնէին: Ինցուհին երկտասարգների յանդգնութեան չըհամբերելով՝ մշուշով պատեց չորս կողմը, ուր գաշտի մէկ ծայրից սկսած մինչեւ միւս ծայրը, թէ ամառ եւ թէ ձմեռ մինչեւ սարերի գլուխը այնպէս բռնվում է, որ անհնարին է լինում որ եւ իցէ կողմի լեռներից տեսնուի: Ահա այս թանձր եւ շարունակ մշուշից այդ գաշտը գոչվում է Մշոյ գաշտ:

Մշու սարեր մշուշ է,
Իւր հողն ու ջուրն անոյշ է:

Մշոյ աշխարհ կամ Տարօն:

Մշոյ աշխարհի ժողովուրդը միշտ նշանաւոր է եղել իւր քաջութեամբ եւ աղատասիրութեամբ: Կրօնասիրութիւն էլ այս տեղի Հայոց սեպհական ձիրք էր. քանի որ ժողովուրդը կռապաշտ էր՝ քուրմերը մեծ պատերազմ են տուել Տրդատին եւ Լուսաւորչին: Եւ երբ որ ճշմարիտ ասաւուածապաշտ դառաւ՝ այն ժամանակ էլ Վարդանի եւ իւր նմանների աւաջնորդութեամբ սաստիկ կռուել է Պարսից մոգակրօնութեան դէմ:

Մամիկոնեանց մեծ նախարարութիւնն էր այս աշխարհքի տէրը:

Մշոյ Հայերը պէտք է քաջ լինէին, օրովհետեւ իւրեանց հայրենիքը զարմանալի դիրք ունի: Այն պահի բարձրաբերձ լեռները, որով նոքա պատած էին, սրտին էլ համարձակութիւն պէտք է ազդէր անտառներիով մացառներով զարդարած գագաթներն ու ծոցերը, նոյնպէս եւ շամբերը, որոնց մէջ գագաթները լիքն են, ստի-

պում էին իւրեանց, որ զէնքի վարժուեն թէ որսալու եւ թէ պաշտպանուելու համար: Այս ընդարձակ գաշտը եւ այն մեծատարած երկինքը վեհութիւն եւ վսեմութիւն ազդում էին նոցա հոգուն, եւ այն պատուական կլիմայն արդէն զօրաւոր եւ յաղթանգամ կազմում էր նոցա մարմինը: Բաժանայր զերով սոյն անոյշ մտցօս ան լուսաբերը բոլորն էլ գետեր են, որ չորս կողմի լեռներից սուր ընթացքով եւ գոռուն գոչուն ձայնով վազում թափվում են Եփրատի ծոցը. եւ թէպէտ Մեղրագետն ու Եփրատը անձայն են ընթանում, բայց անցնում են այնպէս արագ, այնպէս ահարկու եւ լայնածաւայ պտոյտներով ու հոսանքներով, որ կարծես մի ահեղ թագաւոր է Եփրատը եւ նորա սպարապետն է Մեղրագետը, որոնք ջրային զօրքերի մի մեծ բանակ հետն առած՝ գաւառները տիրելով գնում են կռուելու ուրիշ տիրապետողների հետ: Այսպիսի մի երկիր՝ որքան որ իւր բնակիչներին ոյժ է տուել, այնքան էլ օտարների նախանձն է շարժել, եւ այս պատճառով Մշեցիք գրեթէ շարունակ կռուի մէջ ծնած եւ մեծացած լինելով մահից չվախեցող մարդիկ էին:

Մշոյ աշխարհ լիքն է եղել բանաստեղծներով, երգասացներով, բազմաթիւ աշուղների տեղ է եղել այս երկիրը, որովհետեւ այնքան քաջերի եւ քաջագործութիւնների համբաւը բերանէ բերան աւանգվում էր եւ նոցա յիշատակը ամենի սրտում կենդանի էր: Իսկ նոյնիման ժամանակ Այսքան գեղեցիկ է Մշոյ աշխարհքը, որ անսնոյի պիտը թրթուում է արիւնը երգում է եւ հոգին բարձրանում է միջոցոյց վաշար ան յիմարցիւս վիտծ ի նստիս յոյժեաց այս օր այս նշանները ազգային չեն: Մշոյ քաջերը Հայեր չեն, այլ Քրդեր են, եւ երգերն ու խաղերն էլ քրդերէն լեզուով են: Շատ Քրդին որ հարցնես իւր

Հարժ լինի եւ ինչ պնաս որ պատահի երկրին, այն որ մարդկանց ձեռքով արած չէ: Աստուծոյ ցասումն է համարվում: Եւ այդ ցասման դէմն առնելու համար Բրիտանոսի Խաչի պատկերը այսպէս բարձրացնում են երկնքի առաջեւ, որ պատուհասիչ հրեշտակը պատկան է Խաչից: Իսկ Աստուած հաշտուի: Եւ հաց ու մատաղ հասարակութեան բանջիւղով մարդիկ իւրեանց սրտի ներողութիւնը միմեանց եւ գթածութիւն են գործ գնում: որպէս զի Աստուած իւրեանց յանցանքները ներէ: գթած երկնաւոր Հայրը լեռն տանէ իւր ցասումը: Երբ ցասումը յայնչեմ մտնում է մտնայնեա բանոցում միտնայնայն. Ա մ գմախ յոմ ցմերով մմնա ցցմայ Բիւնգէօլ: Մայի ծառածորմիս իոյ ցոցմի մցմբւմք ցւապմցմա յոյւաք Եւոպիս մմ մմախոք

Սա այն բարձր եւ աննման լեռան է, որ մեծ եւ փոքր Հայաստանի կեդրոնում կամ սրտի վերայ է բուսել: Սորա գագաթն ելնողը վայելում է աննապական օդ, շատ ջինջ է երեւում իւր երկնքի եթերը, եւ քիչ էլ խոնարհեցնելով աչքերը տեսնում է Հայաստանի բամեն կողմերը՝ ողջունում է Մասիսները եւ Արագածը: Այս տեղ Անիի գմբէթների եւ քերդերի բեկորների վերայ վայող բուերի արձագանքն ու լայլը բերում է գարնան սիւրբ, եւ խառնում է Բիւնգէօլի ստիսակների եւ հովուաց սրինգների ձայների հետ: Ասպուբականի ծովը, Միջագետքի սկիզբը, Վարինը Բիւնգէօլից սրառեսներին երեւում է, որ ամենայն կողմ իւրեանից ջուր է տալիս: Եւ մամի յորոգասայ զոյոգ աջ Բիւնգէօլը գծնդակ տարտարոն է ձմեռուայ եղանակին: Եւ դրախտ գարնան եւ ամառուայ ժամանակ: Բիւնգէօլը վեհ եւ ահաւոր չէ՝ այլ սիրուն թագաւորին չի նմանում: այլ թագաւոր չունի: շնորհաց լեռան է քան թէ քաջերի եւ դիւցազունների, սորա համար իւր վերայ եղած վեպերը ոչ Ազնաւուրի, ոչ Աեւերի, ոչ յաղթողի եւ ոչ զինուորի ու

Բիւնգէօլ:

թագաւորի են, այլ սիրոյ, զուարճութեան, առողջութեան, գեղեցկութեան եւ զարդի, անուշութեան, պարարտութեան, գուսանութեան: Որովհետեւ սորա բիւրաղբերաց եւ հազար ականց բոլորը ծաղիկների եւ բոյսերի բիւր տեսակն է փռուած: ջրաբքի մարգեր, ամենադալար բանջարներ եւ խոտեր իւրեանց արմատներով, ուտելու, բուժելու, գոյն գոյն ներկելու են գործ ածում: նորա վայրի կենդանիները առիւծ եւ վագր չեն, այլ եզնիկ եւ այծեամն: Այս տեղ զբօսասէրները ուրախանալու են գալիս, հիւանդները օդ եւ ջուրը ծծելով կեանքը նորոգելու: Իսկ մեղուների տղզոցն ու բզզոցն հիանալի ներգաշնակ են տալիս մարդիկների եւ թռչունների երգերին, անասունների բառաչին, գորտերի կառաչին, գլգլացող առուակի եւ սոււրացող սիւքի ձայնին: Անթիւ տնհամար են մեղուներ, բայց միեւնոյն ժամանակ օձերն էլ սողոսկում են այդ ծաղիկների կողակով, նորա էլ միեւնոյն ծաղիկներից հիւթ են անսում: Եւ վաելում են սուրբ օդը: Այստեղ մեղուներով մեղր է շինվում, եւ օձերով թոյն: Երբ մամի Բուլիլի այս լեռան բարեվայելչութիւնները, որ արարածներին հրարաւիրում է այն տեղ տեսնել վայելել: Աստուծոյ սքանչելիքը: Երբ միայն յայնտեղի աղբիւրն ու ծաղիկն մէկ չէ, հազար է, ուստի եւ դժուար է լինում ճանաչել թէ մարդ օր ծաղիկը օր աղբիւրի մօտ է տեսել: Եւ երբ որ մի հովուի վերայ բարկացել են, թէ ինչո՞ւ միտ չէ պահել իւրեան առողջացնող ծաղիկն ուսական, հովիւը պատասխանել է զմեծագոյն Եւոպիս մմ բմմամ բմմայ բուսացրուարս յամ «Բիւնգէօլ, հեղար գէօլ, ազ չի գա նըմ ազ ցմ յի թիժան գէօլ:» արա մրաւայն յիլոյան դու Բիւր ակն, հազար ակն, եւ ինչ գիտեմ որ այն ակն: Եւ այս է եղել իբր թէ տեղի անուանակոչութեան սկիզբը:

Լեկորդապաշտութիւններ:

Բարեպաշտական սովորութիւնները շատ անգամ ա-
լեկորդապաշտական եւ դիւթական բաներ են դառնում:
Ահա մի քանի օրինակ այն Հայերի կեանքից, որոնք քրդե-
րէն են խօսում եւ քրդաբար են սպրում:

Նոցա քահանաները մուրացկանութեամբն են սպրում:
Հասարակ կարգայ չգիտեն, տգէտ են, բայց շատերը կա-
խարդութիւն են անում:

Այդ Հայերը մեռելի վերայ սանտիկ ողբ եւ կոտորում
են անում: Եթէ մեռնողը անդրանիկ զաւակ է, այսուհարձ
կաւորութեան ժամին մի ձի են զարբարում: մեռնողի հա-
գուստը ձիու վերայ են դնում: Կնոթայ սուրբ, վահանը
հրացանը ձիու վերայ են կախում: Մեռնողի Հայ, Բիւրդ
եւ Եզիդի բարեկամները ժողովում են: գիւղին մօտենա-
լու ժամանակ սեւ փաթաթոցներով գլուխները սքօղում
են եւ մեծ ձայնով բօռում են: «Վայլը մը ն բրայօ
վայլը մը ն բրայօ» ստէպ կրկնելով: այն վայերգը:
Յուդարկութեան հանդէսը սկսվում է բոլոր գիւղա-
ցւոց բազմութեամբ: եւ որագաղի տառջեւից իբր քսան
կանայք անոյշ ձայնեզ, սեւեր փաթաթած գլխները, քիւր-
դերէն լեզուով ողբեր են կարդում: քսանից վառելի է
տղայ մարդիկ սեւ սպաներ քաշած գլխները սօքաւոր
ողբասաց կանանց ետեւից են գնում: երբեմն երբեմն կա-
նանց ողբերի ձայնը ընդ հատվում է: այդ ժամանակ սգա-
ւոր մարդիկ միաձայն աղաղակում են: «Վայլը մը ն բրա-
յօ» վայլը մը ն բրայօ»: միա դարձ: միա դարձ:

Թաղումից յետոյ եօթն օր այն հանդիսով գնում են

գերեզման գալիս են: Այ որ ննջեցեալին շատ է սիրում,
շատ է գոռում:

Մի անգամ անձրեւ չեկաւ, դաշտը չորանում էր.
ասացին: Թէ հարուստները կախարդութեամբ կապել են
երկինքը, որ իւրեանց ամբարած ցորենը թանկ թանկ ծա-
խեն: Աւստի որքան ժողովրդական կախարդներ կային,
աշխատեցին որ ամպերի կապանքն արձակեն, որը քարի
վերայ մի բան գրեց ջրի մեջ ձգեց. որը մեռելի գանգ
գերեզմանից հանեց գեար ձգեց. որը իշու գլուխը ջրով
լուաց. եւ ինչ որ արին, անձրեւ չեկաւ: Մէկ գիւղի կա-
նայք սպառազինած գնացին միւս գիւղի սպառազէն կա-
նանց դէմ, երկու կողմից հրացաններ պարպեցին, վերջա-
պէս մէկ կողմը յաջողեցաւ մի ոչխար խել միւսից, բերեց
զօհեց, գլուխը կտրեց եւ մեծ հանգիսով տարաւ գետը
ձգեց, որ անձրեւ գայ: Հրէաների գանգեր հանեցին գե-
րեզմանից ջուրը ձգեցին, ուզում էին ողջ քահանայի
գլուխը կտրել ջրին նուիրել, բայց անձրեւ եկաւ եւ կեն-
գանի զօհն ազատուեցաւ:

Գիւղից մի ազայ անյայտացաւ մեռողները շատ ք
գուր որոնելով դիմեցին կախարդներին: Նոքա սպատա-
խանեցին, Թէ տղային ջիները յափշտակել են, գազան-
ների հովիւ են շինել: Մէկ սրսորդ էլ վկայում է Թէ ինքը
սարի վերայ մի գազան ածաւ եւ ուզում էր հրացանով
նորան սպանել, բայց փոխուեցաւ, մարդու պէս երեւեցաւ
աչքին. հրացանը վեր գրեց, այն մարդը դարձեալ գազան
դառաւ. նորից ուզեց սպանել, մարդ դառաւ: վերջապէս
հարցրեց. «Դու ո՞վ ես, ասաց. «Ես Խաչօն եմ», եւ անե-
րեւոյթ եղաւ:

Թագուցած գանձեր:

Հայաստանի ամէն գաւառի բնակիչները այն կարծիքն ունին, թէ շատ տեղերում գանձեր կան պահած: ուր որ մի բլրակ, աւերակ, այր, խոռոչ տեսնես՝ նորա վերայ կը սկսեն պատմութիւն անել, թէ գանձ կայ, բայց թ ը ի ս մը պէտք է գիտենալ, որ գտնուի:

Թ ը ի ս մը անուշադիր թողնելով, որ տգիտութեան կամ խաբէութեան մի խօսք եւ հնարք է, բայց որովհետեւ ամենայն տեղ տարածուած է գանձի մասին կարծիք, ուրեմն անհնարին բան չը պէտք է համարել, թէ մեր նախնիքը իւրեանց ոսկին ու արծաթը, դրամն ու ակունքը, զարդերն ու թանկ նիւթերը նշանով մի տեղ, կամ իւրեանց տան հիմքի տակը, կամ գերեզմանների մէջ խոր պահուած էին, եւ այս բանի մասին մեր պատմագիրներն էլ շատ վկայութիւններ են աւանդել մեզ: շատ աշխարհակալներ այդ գիտենալով՝ մեր նախնիներին ստիպում էին, որ իւրեանց թագուցած գանձը հանեն բերեն: Մեր թագաւորների շիրիմները քանդում էին, ոսկորները հանում էին, որ նոցա հետ գանձ էլ հանեն: Մինչեւ այսօր էլ Հայերը ուր որ մի նշանաւոր շիրիմ եւ մի գամբան գիտեն՝ կարծում են թէ գանձ կայ նորա մէջ կամ նորա կից: Այս սովորութիւնը ծագել է կամ բարբարոսների եւ յափշտակողների երկիւղից, կամ գուցէ եւ ազատութիւնից: Մինչեւ այսօր էլ շատ տեղ պատահապէս փորելով անակնակալ կերպով գտնում են հին դրամներ, զարդեր, զէնքեր, գործիքներ: Մինչեւ այսօր էլ կան մարդիկ, որ այդ սովորութիւնն ունին: Վայ մարդ՝ որ իւր տան պատի մէջ է դնում իւր գանձը եւ քարով ու աղիւսով շարում է. կայ՝ որ սենեկի կամ բակի յատակի աղիւսի կամ սալի ներքեւ փորում է եւ խոր պահում է:

Ազնաւորի գերեզման:

Սիւսանայ տակը Գրգի մի գիւղ կայ, որին տիրում է մի շէխ, այսինքն Գրտերի գլուխ եւ մարգարէ: Այս շէխի տան առջեւ ութը քայլ մեծութեամբ մի գերեզման կայ, որ մի քարակոյտով բարձրացած է: Անց ու գարձ անողները եւ մերձաքնակ Հայերը այդ գերեզմանին անուանում են Ազնաւորի գերեզման. իսկ շէխը ասում է՝ թէ նորա նախնիքն է, որին եւ իրօք մեծարում է իբրեւ մի մարգարէի շիրիմ: Այդ հսկայ գերեզմանը, եւ իւր ազնաւոր, անունը, որ է ազնաւոր, ազնիւ բառը, համարվում է իւր տոհմային գլուխ, իւր ազգի տանուէտը, եւ ուրեմն մեծ նշանակութիւն ունի:— Բայց արդեօք ո՞վ կարող է հաստատել, թէ Գրգերը Հայերից չեն խլել այդ գերեզմանի յիշատակը, ինչպէս եւ շատ բան նոցանից յափշտակել են. գիտենալու բան է, որ այդ գերեզմանը Հարթի մէջընէ, մեր Հայկ նահապետի բնիկ գաւառի մէջ, ինչո՞ւ ուրեմն Հայկի գերեզմանը չէ գալ, կամ վերջապէս մի ուրիշ Հայ նահապետի գերեզման: Այսպիսի մեծագիր եւ Ազնաւոր անունով գերեզմաններ շատ կան տեղ տեղ ցիր ու ցյան եղած, որոնք նոյնպէս Հայոց նշանաւոր Հարանց հսկաների, կամ նախարարների շիրիմը պէտք է լինին: Իսկ շէխերի տիրելուն բնաւ զարմանալու բան չը կայ. դոքա կամ հայութիւնից գարձել են կամ անհայ գտնելով՝ այդ տեղերը եկել են տիրել են եւ օճախ են շինել: Ժողովրդեան բերանով ազնաւորին դեւ էլ են ասում: Դեւը միշտ գիւցազն, հսկայ, տիտան է: Եթէ ուղենան մէկ յաղթող եւ հսկայ մարդու վերայ խօսել. դեւ բառ են գործ ածում: Եւ միշտ այսպէս է հասկացուած, թէ դեւերը բնակում են լեռներում եւ այրերում, անլոյս գբերում, անջուր հորերում եւ անջրդի անապատներ:

րում: Թէ նոցանից մէկը հազար մարդու կարող է յաղթել. թէ լեռների չափ քարեր կարող են վերցնել: Թէ մարդու միս եփում ուտում են: Թէ թագաւորի աղջկան գողանում են եւ այլն:

Նէմրուժ, Սիփան և Վանայ ծով:

Մշոյ դաշտի արեւելեան հիւսիսը կայ մէկ լեռա Նէմրուժ անուն, որի մէկ երեսը Մանազկերտու կողմն է նայում, մէկ երեսը Խլաթն է Վանայ ծովի ափին, եւ միւս երեսը Մշոյ դաշտն է. իւր թեւի տակն ունի նաեւ մէկ փոքրիկ եւ իրանից բաժանած տանձաձեւ մի լեռա, սեւ եւ մերկ. այս փոքր լեռան է Գրգուռ:

Այդ լեռանների ոտներից Ռահվայ դաշտն է երկարում, որի ձմեռը սաստիկ եւ ձիւներ շատ են ամեն տարի, եւ բուքը պակաս չէ: Հանապարհորդները շատ անգամ մի քանի օր այդ տեղ փակուած արգելվում են եւ աւազակների բաժին են դառնում, որոնց որջն է այդ տեղը:

Գաշտի մի եզրը մինչեւ ծովի ափը կը տեսնես մի կարգ անկուածի կամ կանգնուածի պէս սեւ քարեր, որոնք հեռուից եւ մուժը ժամանակ մարդուն կարող են խափել՝ իբր թէ կարաւան են դռքա կամ մարդ եւ ուղտ: Տեղացիք Բէլի ուղտեր եւ ուղտապաններ են անուանում նոցա եւ այս պատմութիւնն են անում. «Կապաշտ թագաւոր է եղել Բէլը եւ մեծ զօրքով կռիւ է եկել Հայոց թագաւորի ու երկրի վերայ. Հայոց թագաւորը Աստուծոյ ձեռքով սպանել է Բէլին եւ հանել է Նէմրուժի գլուխը, որ ամէն կողմից երեւելի լինի: Բէլի մարդիկ եւ ուղտերն էլ իւրեանց վախից քար են կտրուելը»:

Սիփան մի լեռնաբաշտի անուն է, որ Նէմրուժի գօտին է, բարձրադիրք. եւ արեւելեան կողմում երկարում է՝ այն մեծ ու շատ բարձր սարի սաքի հետ կապուելու համար, որ Սիփանայ սար է կոչվում. որպէս թէ Նէմրուժը լինէր Բէլը եւ Սիփանը մեր Հայկ, որ Բէլին իւր ոտքի տակ կապել է: Խիստ անուանի է խոտուէտ եւ օդաւէտ լինելով: Իւր առաջեւն է Վանայ ծովի երեսը, բնակութիւնները ընդհանրապէս ծառազարդ են, եւ բաւական զառիվայր դիրք ունենալով՝ պատուական եւ առատ պաղպաղ ջրեր են հոսում: Բնակիչը վայելում է Վանայ ծովի անմահական օդը, նորա գեղածիծաղ երեսը, Վանայ բերդի եւ նորա այգեստանների, Արտամետի ծառաստանների, եւ ծովեզրի բոլոր միւս շէների եւ աւանների սքանչելի տեսարանը, ամենացանկալին Վարագը, Հայոց ձորը, Ռշտունիք, Շատախու եւ Մոկաց լեռները, Նարեկայ վանքը, Աղթամարայ, Կոուց եւ Լիմ անապատների կրկնները եւ սուրբ տաճարների երկնանման գմբէթները: Ծովի հարաւային կողմն էլ Կարճկանից անտառները, եւ ծովի երեսը լողացող առագաստաբաց նաւերը: Մի վայրկեան բարձրացիր այս Սիփանայ հովիտը, նստիր, հանգրստացիր, շնչէ անմահական ծաղիկների եւ դայարիների մէջ, ուր մի վտակ է խոխոջում, ուր սոխակ է դայլայլում, ուր կռուենին է կռում, ուր ծովը առաջիւղ ծրփծփում է. մի բիչ երջանկացիր: Ե՛րբ բարձրացիր սիրտ առ եւ իմացիր, որ այդ տեղը Քիւրդի խոտնոցն է այդ տեղը Հասնանցի Քրդերի բնակութիւնն է:

Քիչ էլ առաջ գնա. ահա Սիփանայ սարը, այդ ահագին բարձր, մասիտակեղ սարը, որին Գոռուզ լեռն են անուանել. Բնակիչները մէկ բան են երգում. այս լեռան մասին իբրեւ հին երգ, եւ ասում են.

Նոյայ տապանն եկաւ ի Սիփան:

փչում: այդ լեռնափոր ուղին, ապում են, թէ մինչեւ
Վանայ բերդի մէջ է տանում: Ինքը Չրմիզըմի մաղա-
րան էլ բերդաձեւ գագաթ ունի, եւ քանի որ փորել են,
այնքան աւելի շէնքեր են գտել մէջը՝ զարմանալի շէնքեր
կոխածոյ քարից, լայն սանդուխներով, մէջը հողէ կարաս-
ներ, կփեր, արհեստական ակօռներ, պղնձէ թափծու
արձաններ, երկաթէ նետեր, խոփեր, եւ այլն:

Մհերի գուռը բոլորովին մերկ քար է, որը որ մեծ
արհեստով տաշել էր կոկել են մեծ դրան ձեւով, կամ ա-
ւելի ճիշդն ասել, մի տախտակի ձեւով եւ սիրուն քա-
ռանկիւն շրջանակով, վերան գրել են բեւեռագիրներ՝ խիստ
յստակ: Այդ գրերը շատ հին գրեր են, եւ պատմում
են ամենահին բնիկ ժողովրդեան գլխին եկած անցքերը:

Մհերի գրան վերեւից սեւ ջուր կաթ կաթ ծորում
է: Եւ ասում են. «Մհերն եւ իւր ձին Աստուծոյ հրա-
մանով փակուել են այն տեղ: Այն սեւ ջուրը Մհերի ձիու
քրտինքն է: Այդ դրան ներսը ճախրի ֆալակն է
պտտում, այսինքն աշխարհքի մարդկանց կամ երկրա-
գնտի ճախրը, անիւր: Մհերը շարունակ նորա վերայ
նայում է. երբ որ այդ ճախրը դադարի, այն օրը Մհե-
րը կ'ազատուի, գուրս կու գայ եւ աշխարհքը կ'աւերի»
Եւ թէ՛ «Ամէն տարի Համբարձման գիշերը երկինք գետին
իրար համբուրում են. եւ այդ րոպէին Մհերի գուռը բաց-
վում է: Ով որ արթուն է մնացել եւ այդ վայրկեանը տեսել է,
ինչ որ սիրտն ուզել է՝ այնպէս է եղել: Շատ մարդիկ մի-
այն ոսկի են ուզել եւ այդ վայրկեանին մտել են գուրս
բերելու, բայց ագահ լինելով, ուզեցել են շատ վերցնել եւ
ուշացել են. գուռը փակուել է, նորա մնացել են ներսը»:

Մեր պատմութիւնը ուրիշ տեսակ է պատմում: Եւ
առհասարակ ժողովուրդը շատ տեսակ պատմութիւններ
ունի Մհերի մասին:

2013

13143

